

Світлана Ковпик

САМОСТІЙНА РОБОТА
з курсу
«ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ»

Методичний посібник

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет

Світлана Ковпик

САМОСТІЙНА РОБОТА
з курсу
«ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ»

Методичний посібник

Кривий Ріг — 2024

УДК 821.161.2-2

Ковпик С. Самостійна робота з курсу «Теорія літератури» : методичний посібник. 2-ге вид., допов. Кривий Ріг, 2024. 92 с.

Мета методичного посібника полягає в тому, щоб зорієнтувати і спрямувати здобувачів вищої освіти до розуміння провідних форм самостійного вивчення основної компоненти «Теорія літератури» в педагогічному університеті; ознайомити зі зразками нестандартного, а часом і концептуального осмислення суті, змісту, ознак та функцій деяких літературознавчих понять, термінів та категорій.

Рецензенти:

Горболіс Лариса, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.Макаренка.

Ленська Світлана, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Полтавського державного педагогічного університету імені В.Короленка.

Мішеніна Тетяна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету.

*Рекомендовано до друку на засіданні кафедри
української та зарубіжної літератури
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол №13 від 18 квітня 2024 р.).*

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою КДПУ
(протокол №10 від 05 травня 2024 р.).*

Зміст

ПЕРЕДМОВА	4
Самостійне осмислення особливостей структури та завдань курсу «Теорія літератури»	9
Самостійна робота з питань осмислення методології творчості письменника	16
Методологічна платформа літературознавчих досліджень	24
Робота з підручниками, посібниками з «Теорії літератури», літературознавчими енциклопедіями і тлумачними тезаурусами	27
Самоперевірка знань із теорії літератури	32
Методичні рекомендації до самостійного виконання індивідуальних завдань	38
ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	87

ПЕРЕДМОВА

Самостійна й індивідуальна робота здобувачів вищої освіти — це ті форми освітнього процесу у ЗВО, що є основними засобами оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від аудиторних занять.

На сучасному етапі розвитку вищої освіти самостійна робота здобувачів — це особлива форма організації освітньої діяльності, спрямована на пошук необхідної навчальної інформації, осмисленого і творчого сприйняття її з метою вироблення професійної компетентності.

Про вагомість самостійної роботи студентів сказано й написано дуже багато (Г. Клочек, О. Турган, О. Галич, Л. Горболіс), оскільки нині саме ця форма навчання здобувачів вищої філологічної освіти стає релевантною.

Відомо, що основні освітні компоненти «Вступ до літературознавства» і «Теорія літератури», які складають зміст науково-предметної підготовки філологів педагогічних закладів, зорієнтовані на те, щоб сформувані у здобувачів вищої освіти необхідні навички аналітичного осмислення творів літератури, уміння працювати з літературознавчими термінами, систематизувати уявлення про зміст і форму твору літератури, озброїти теоретичними знаннями з літературознавства. Адже у шкільних курсах «Українська література» та «Зарубіжна література» обов'язковою є складова «Теорія літератури».

Курс «Теорія літератури», що не просто логічно завершує підготовку здобувачів вищої освіти, узагальнюючи й абстрагуючи процес їхнього мислення, а й готує до аналітичного осмислення та інтерпретації як конкретних творів і творчих спадків, так і багатьох інших літературних і суто літературознавчих факторів, явищ, процесів і проблем. До того ж нова організація освітнього процесу закладів вищої освіти України (маються на увазі постійні та майже систематичні скорочення кількості аудиторних годин) спонукає до посиленої уваги і викладачів, і здобувачів вищої освіти до форм і

способів самостійного вивчення здобувачами навчального матеріалу, чим ставить перед ними низку давніх і нових проблем: коли і як саме необхідно знайомитися зі змістом монографій, підручників і посібників із теорії літератури; як підготувати себе до найвищого, суто теоретичного, рівня мислення й мовлення під час різних форм занять; які способи роботи з термінологічною базою; як вільно володіти термінологічним апаратом із літературознавства; як, які саме і чому підручники з теорії літератури варто опрацювати насамперед; які принципи визначення та критерії диференціації й класифікації літературних явищ і процесів потрібно обирати за основні.

Ці та інші питання неодмінно й повсякчас виникають у свідомості здобувачів вищої освіти на філологічному факультеті, адже викладач інколи не встигає розкрити їх під час аудиторних занять.

Розуміючи той факт, що в наукових працях наводяться переважно доказові й вивірені логікою мислення знання концепції та інтерпретації досліджуваного, автори й укладачі підручників усе-таки пропонують передусім виважені й аксіоматичні знання, вказуючи на першоджерела та джерела, нерідко ставлячи під сумнів істинність ґрунтовно доведених положень і висновків авторів цих праць.

Саме з цих причин здобувач вищої освіти має основну увагу приділяти, як правило, лекціям і посібникам із теорії літератури. Хоча на заваді і викладачам, і здобувачам нерідко стають ті світоглядно-історичні принципи, позиції і точки зору (погляди), виходячи з яких і дослідники, і автори чи укладачі навчальної літератури сприймали, інтерпретували й оцінювали та подавали потрібні сучасному студентіві, а потім і майбутньому спеціалістові, знання.

Звичайно, основними джерелами знань були, є і будуть підручники — на цьому зупинимося спеціально. Однак завжди значно «ближче» і до часу навчання, і до характеру та завдання навчання здобувачів був і залишається зміст навчально-методичних посібників, адже він завжди розраховується на конкретно-тематичне мислення і на конкретний процес навчання з урахуванням спеціальності чи

спеціалізації факультету ЗВО, тобто на порушення й вирішення спеціальних завдань, а тому зміст посібників і особливо методичних рекомендацій може носити й помітно конкретизований матеріал, суб'єктивний і вибірково-ситуаційний характер.

Позитивними факторами більшості таких джерел із теорії літератури є те, що в них розробляються не лише ті основні теми курсів, які заплановані в робочих програмах навчальних дисциплін, а насамперед ті, які виносяться на самостійне вивчення здобувачами. Можна, звичайно, понадіятися на всі попередні знання й уміння, а також на значний досвід самостійно орієнтуватися як і в джерельній базі, так і у процесі самостійного мислення, проте покладатися на все це не варто. Кожного року постійно оновлюються наукові знання, виходять усе нові й нові видання, які ігнорувати просто неможливо. Потрібне справді сучасне всебічне й самостійне осмислення та освоєння не тільки нових явищ художньої літератури загалом, а й нових знання про неї зокрема: як у плані мікро- та макропоетики твору літератури й поетики його компонування, так і у плані психології творчості письменника, мінливості зв'язків цього виду мистецтва з життям митця і суспільства, з історією народу та людства тощо.

Переходячи до конкретних розмов про способи освоєння наукової, науково-навчальної та навчально-методичної самостійної роботи з курсу «Теорія літератури», варто зупинитися на найзагальніших настановах і роздумах, викладених у формі кількох порад.

Спочатку хотілося б нагадати кілька принципів освоєння будь-якого начального матеріалу здобувачами вищої освіти.

Так, готуючись самотужки з будь-якої теми, при всій повазі до авторів підручників чи посібників, не слід сліпо й довірливо прив'язуватися ні до «авторитетності» дослідників та авторів підручників і посібників, ні до жодної з «найпереконливіших» інтерпретацій явищ і процесів, формулювань (чи дефінувань) того чи того літературознавчого терміну, а тим більше — зупинятися тільки на одному формулюванні змісту терміну чи поняття виключно за одним

джерелом.

Лише аналітичний огляд, зіставлення всіх (чи хоча б більшості) тлумачень можуть дати найповніше (а значить і найточніше наразі) визначення досліджуваного явища чи процесу.

Оскільки підручники з теорії літератури пишуться й видаються не так часто, їхніми авторами стають, як правило, люди різних періодів і політико-ідеологічних спрямувань, а тому знання, подані в цих виданнях, варто сприймати з урахуванням щойно сказаного й виводити «спільні» (загальноприйняті) істини. Формулювання та істинність поданих у більшості підручників положень і висновків здебільшого доводиться перевіряти на матеріалах і прикладах, взятих безпосередньо з конкретних творів літератури. А тому кожного разу (або хоча б у більшості випадків) на основі всіх виявлених інтерпретацій і визначень варто спробувати вивести й зафіксувати на папері власні дефінування, пам'ятаючи, що будь-яке літературознавче тлумачення, інтерпретування чи визначення не варто вважати остаточним і абсолютно істинним, адже майже всі наші знання і навіть дефінування термінів можуть час від часу мінятися, а зміст деяких із літературознавчих понять і донині викликає наукові дискусії, як-от зміст термінів і понять про диференціацію творів художньої літератури за родами, видами й жанрами тощо. Покликаючись на тексти будь-яких видань із теорії літератури, дуже важливо звертати увагу і на прізвища авторів, і на цілі та завдання їхніх праць. Адже і від авторів, і особливо від цілей написання джерела (навіть від того, де саме воно видавалося) залежить як формулювання базових положень, висновків і термінів, так і характер та спосіб викладу матеріалу. Складні визначення термінів, особливо інтерпретації понять і категорій, а також концептуальні виклади потрібно піддавати постійним глибинним і всебічним особистим переосмисленням чи хоча б обмірковуванням, а вже потім ними користуватися в аудиторії у будь-якій формі діяльності. Працюючи самостійно над тією чи тією темою з теорії літератури, варто твердо пам'ятати, що досить

специфічною і надзвичайно важливою формою вивчення і вирішення найвагоміших проблем теорії літератури є практичне й системне використання теоретичних знань у процесі осягнення суті, змісту, форми, особливостей, функцій, сутності й цінності конкретних творів, творчості окремих письменників, виявів родових, видових, жанрових ознак творів, манер, стилів і стильових єдностей, течій, напрямів, методологічних тенденцій і методів у літературному процесі як кожної окремої національної літератури, так і літератур світу. Крім того, пропонуємо будь-які найпростіші чи найскладніші операції, пов'язані із самостійним сприйманням, осмисленням, оцінюванням і відображенням як теоретичних положень і висновків, так і явищ художньої літератури, здійснювати вищою мірою контрольовано й системно.

Самостійне осмислення особливостей структури та завдань курсу «Теорія літератури»

Загальна структура курсу «Теорія літератури» подається у стандартній робочій програмі. Викладач, маючи право і навіть обов'язок розробляти кожного року й удосконалювати його робочу програму, постійно кристалізує її структуру. Тож варто поцікавитися у викладача, досвід яких робочих та освітніх програм він використовує.

Для цього спочатку необхідно зіставити не лише їхню структуру, а й загальний зміст, призначення кожної з «базових» для цієї робочої програми розробок. А вже потім порівнювати й оцінювати цілі та завдання, своєрідність і сутність методологічних засад роботи викладача і студентів; форму його викладу в кожному окремому розділі програми; специфіку призначення курсу; безпосередні форми роботи викладача і студентів та ін.

Особливо уважно слід поставитися до аналітичного осмислення того, що і як відведено викладачем на самостійне вивчення здобувачами вищої освіти: які форми самостійної роботи він передбачив, які завдання кожної з цих форм, які критерії оцінок роботи студента і який час відведено для виконання тощо. Детальне знайомство зі змістом робочої програми курсу слід здійснювати обов'язково послідовно, відповідно до переліку всіх її розділів і підрозділів. Значну увагу рекомендуємо приділити спискам літератури до всього курсу і до окремих тем — про це йтиметься дещо пізніше. Знайомство з тематикою лекційного матеріалу, із методами й формами навчання на семінарських, практичних та інших видах занять також слід здійснювати послідовно, у системі й дуже уважно.

Так, уже на першій вступній лекції, коли викладач одразу орієнтує студентів на предмет, основні цілі й завдання, на важливість методології спільної роботи й на особливості спільної та індивідуальної роботи, на специфіку підготовки студентів із тих тем і питань, на які програмою відводиться мінімальна кількість аудиторного часу або й загалом

пропонується освоювати їх самотужки — саме тоді варто уточнювати й питати все те, що видається незрозумілим.

Радимо одразу під час і після прослуховування вступної лекції не лише з'ясовувати все незрозуміле, а й уважно проглянути зміст вступних частин різних підручників і посібників із теорії літератури і (за необхідності) максимально доповнити зміст вступної лекції. Виконувати цю роботу необхідно постійно, уточнюючи зміст понять і термінів із літературознавчими словниками й енциклопедіями. Водночас найуважніше слід ще раз ознайомитися з трактуваннями змісту основних категорій: «літературознавство», «літературна критика», «історія літератури», «теорія літератури», «поетика», «художня література».

Уже з першої лекції варто збагнути, а під час усіх наступних запам'ятати й ґрунтовно усвідомити, що об'єктом курсу «Теорія літератури» не є і не може бути один конкретний аспект або фактор як художньої літератури, художньо-літературної творчості, поетики її окремих творів чи творчих спадків, так і методів і наслідків їх наслідування. Це складна система суто теоретичних аспектів і факторів, а тому фахівець має (хай і в найзагальнішому плані) знати і вміти освоювати практично всі основні мотиви, причини, умови й закономірності виникнення і окремих творів, і самого цього виду мистецтва; осмислити й у кожному окремому випадку вміти визначити роль і силу природно-генетичних здібностей (таланту), сутність і функції майстерності письменника, основи психофізіології, психіки й психології його творчості; виявляти й розкривати суб'єктивно-об'єктивні умови діяльності письменників; простежувати й пояснювати шлях твору митця до реципієнта; визначати роль письменника та його твору (чи творчого спадку) в житті суспільства літератур світу. Варто звернути увагу й на те, яку роль відводить лектор у житті й діяльності митця таким більш конкретним факторам: матеріальному, соціально-побутовому, етикетно-побутовому, звичаєвому, юридично-правовому, політичному, ідеологічному, філософському та ін., зокрема

естетичному, етичному, навчально-виховному. Важливим аспектом є те, як лектор тлумачить сутність та основні форми світобачення митця, його поняття про образне мислення загалом і в конкретному процесі творчості; як викладач представляє слухачам конкретні причини, умови, мотиви виникнення задуму, процесу написання твору літератури. Тому настільки лектор презентує його здібності й схильності до редагування текстів своїх творів, а також ставлення автора до втручання в текст його твору іншими особами. Та чи не найголовнішою у процесі слухання лекції є необхідність з'ясувати питання про те, чому, як і які саме проблеми людського буття порушує митець у його творах; як він дбає про задоволення його читацьких (передусім гедоністичних, інтелектуальних та духовних) інтересів і потреб.

Важливо вміти простежувати процеси функціонування творів у постійно мінливому суспільстві; визначати місце й роль твору, творчості, манери, стилю, течії та напряму в історії народу і людства загалом. Саме в цьому плані, але більш узагальнено, постають перед викладачами й студентами такі категорії художньої творчості, як: метод, методи, методологічні тенденції та закономірності поступу національних і світових літератур (згадаємо хоча б «Теорію грузинської літератури»). Варто бути особливо уважним і навіть прискіпливим до кожної окремої думки, позаяк інтерпретування та остаточні визначення цих категорій здійснюються в сучасних освітніх виданнях не завжди концептуально та переконливо. Часом деякі теоретики просто копіюють зарубіжні публікації та дефініції без урахування національних, суспільних умов, мотивів і причин «наслідування» справжньої творчості митців. А тому необхідно значно глибше розібратися в питаннях загальної методології творчості й досліджень творів літератури, оскільки викладач теорії літератури в межах часу й умов лекції фактично не може викласти (за вісімдесят хвилин) матеріали багатьох наявних у світі дисертаційних досліджень, монографій, підручників і посібників, а поготів — подати всі надбання

текстологів, стилістів, біографів, літературних критиків, істориків літератури, бібліографів, лінгвістів і психологів, які переймаються питаннями художньої літератури. Викладач теорії літератури не лише відбирає ту найважливішу науково-навчальну інформацію, яка вже апробована й вивірена часом, а ще й робить її максимально доступною, а головне — подає її у формі загальноприйнятого викладу.

Студентові не варто ігнорувати й такі випадки, коли різні автори підручників пропонують різні тлумачення одних і тих же явищ і понять про них. Так, наприклад, О. Галич теорію літератури називає *«дослідженням, узагальненням та систематизацією загальних літературознавчих понять»* [6, с. 10], а М. Наєнко розглядає її як науку, яка досліджує *«специфіку літературної творчості як такої»* [24, с. 5]. У процесі уважного осягнення сказаного обома авторами виявиться, що насправді вони висловили думки дуже близькі, водночас не сказавши нічого про теорію літератури як про дисципліну. І таких прикладів можна наводити багато. Головне полягає в тому, щоб усі ці суперечності у визначеннях та інтерпретаціях не збивали з орієнтирів і не сіяли невпевненість у «розходженнях». Необхідно знайти, як усі ці різнотлумачення доповнюють і розширюють бачення явищ, а спільне й відмінне в осмисленні досліджуваного завжди можна подати як коментарі, що свідчили б про розуміння і врахування особистісних, суспільних та історичних умов, причин, цілей і завдань того, для кого писалася теорія літератури тощо.

Готуючись до семінарського заняття, варто не просто чекати, поки викладач «призначить» підготувати те чи те питання із плану семінарського заняття конкретному студентові. Тут можна піти двома шляхами: або обрати те питання, яке видається «найпростішим» і «найлегшим» і, доклавши мінімум зусиль, підготуватися до заняття; або обрати найменш зрозуміле, мало висвітлене в літературі питання і спробувати самостійно дати на нього ґрунтовну відповідь, тобто підготуватися, здійснивши власне дослідження.

Порад і вказівок щодо підготовки до практичних занять уже подано

іншими теоретиками літератури багато — їх можна знайти в таких виданнях: Турган О., Саяшіна Т. Теорія літератури. Запоріжжя, 2003; Клочек Г., Осташко Н. Теорія літератури. Кіровоград, 2004; Ковпик С. Самостійна підготовка студентів з курсу «Теорія літератури». Кривий Ріг, 2013; Горболіс Л. Теорія літератури і методологічний дискурс. Суми, 2022.

Виключну увагу рекомендуємо приділити змістові, формам і передусім функціям такого явища, як поетика (і не тільки тому, що в багатьох освітніх виданнях про неї говориться часом надто узагальнено). Справа полягає, імовірно, у тому, щоб з'ясувати, як поетика (як система розмислів, порад і настанов) поступово переросла в основну складову теорії літератури й літературознавства загалом.

Поетика як унікальний вид мистецтва поступово перетворилася із системи первісних форм мислення про художню літературу в низку галузей літературознавства. Нині вона виокремилася в таку оригінальну складову науки про літературу, яка, з одного боку, усе ще виступає базовим об'єктом дослідження і під час вивчення окремого твору літератури, і під час спостереження за еволюційно-революційними змінами в окресленому виді мистецтва загалом, тобто залишається тією основною базою, на якій формувалися й формуються всі галузі літературознавства і насамперед теорія літератури: від родів, видів і жанрів творів літератури до сучасних новотворень у самій літературі. Саме знання з поетики мають допомагати не лише розрізняти змістоформи та функції різних творів, а й здійснювати обґрунтовані диференціювання лінгво-текстуальних особливостей та деталей у творах і творчих спадках авторів різних епох.

Особливо слід звернути увагу на те, що чи не найбільш розробленою виявилася поетика творів драматургії, оскільки саме цей (призначений для театру — одного з найдавніших видів мистецтва) вид літератури завжди був найпопулярнішим, найпоширенішим, найрізноманітнішим в усіх народів і водночас найбільш «прив'язаним» до життя людей у різні епохи й у різних регіонах світу. Ґрунтовне знайомство з конкретними

поетиками й поетологією загалом свідчить про те, що майже з кожним століттям автори поетик дедалі більше зосереджуються на самому процесі написання творів літератури: від первісних задумів і роздумливих намірів до конкретних психологічних рекомендацій поетам; від жорстких канонізацій до абсолютно вільної творчості митців, тобто від «заганяння письменників» у систему канонів і законів до повного декадансу, абсурдизму й маніакальних методологічних тенденцій; від систем копіювально- чи тренувально-творчих вправ до високої, власне образної творчості. І тут варто бачити все це не лише з «розвихрених позицій» сьогодення, а і з позицій природних законів і закономірностей суспільного й загальнолюдського поступу, з огляду на те, що поетика твору літератури завжди була, є і повинна бачитися не лише «індивідуально-суб'єктивною», а й системою загальнолюдських принципів і засад літературної творчості. Працюючи з підручниками з теорії літератури, варто звернути увагу й на те, коли і як саме в тисячолітній поетології поступово виокремилися три основні галузі науки про літературу: літературна критика, історія літератури і теорія літератури (П. Ламбек «Вступ до історії літератури», 1659); які об'єкти дослідження і чому стали основними для кожної з цих галузей літературознавства.

Окремо слід ознайомитися з тим, коли, чому і як у єгипетських, давньогрецьких мистецтвознавчих трактатах сформувалися ті основні положення та інтерпретації категорій з етики й естетики, які по-своєму викрастилізували і погляди Демокріта, Сократа, Платона, Арістотеля, Б. Джонсона, Н. Буало, Г. Гегеля та ін.

Отже, і «протолітературознавці», і щойно названі категорії, концепції та інтерпретації передусім трагічного й комічного, красивого й потворного, гармонійного та дисгармонійного вже тоді стали найбільш очевидним й визначальними — тими, на основі яких остаточно формувався первісний етап виникнення, розвитку і становлення всіх основних видів словесного мистецтва.

І вже в той час поетика була не просто первісною формою

роздумів про літературу, а й сповна завершеною естетико-літературознавчою системою, найкращим і найтипівішим виявом якої стала літературознавча система європейського та світового класицизму, який чи не найбільше уваги приділив поетиці творів як тодішньої народно-релігійної, фарсово-бродячої, приватно-театральної та власне театральної драматургії, точніше, двом її результативним і найбільш ефективним, а отже, і найпоширенішим жанрам — трагедії та комедії.

Більшість авторів підручників із теорії літератури, розглядаючи зміст трактатів, розмислів, висловлювань і порад мислителів (як наставників) і митців слова, значно менше уваги приділяють тому, коли, як і чому останнім сформувався такий вид літератури, як проза і відповідно первісні роздуми про неї. За наполегливого осмислення змістоформ прозових творів останніх тисячоліть (до нової і в перші півтори тисячі літ нової ери) домінувала фактично не власне художня проза (у сучасному її розумінні) в тодішній поетиці, а риторика, міфотворення, хроніки, літописи, первісні форми наївно-історичного мислення про способи світовідображення, закладені ще в ритмізованому «наслідуванні» життя та історії.

Варто звернути увагу й на те, як і чому автори підручників не завжди беруть до уваги роздуми мислителів давніх часів про мисленнево-мовленнєві особливості творів різних родів, видів і жанрів літератури загалом, про такі ж особливості творення характерів, конфліктів, подій, подієвих рядів і сюжетів, а також про мовно-текстуальний та образно-змістовий підходи до осмислення вивчення здобутків літератури загалом. Тож головним у цьому випадку є те, настільки ефективні були тоді саме такі способи вивчення надбань письменників!

Самостійна робота з питань осмислення методології творчості письменника

Можна досить просто, у формі самостійної роботи зі словниками, осмислити таку сутність категорії, як «методологія» і поняття «метод»: виписати дефініції з усіх тлумачників, зіставити зміст написаного, вивести спільне та відмінне і зробити узагальнення. А є й інший шлях. Так, під словом «методологія» варто розуміти не просто певну кількість (чи «набір») методів написання й дослідження творів літератури, а цілісну й досить розгалужену систему принципово детермінованих і принципово визначених способів мисленнєво-художнього осягнення митцем реальної та вигаданої ним і до нього дійсності. Необхідно розглядати творчість митця, як надскладний процес інтерпретування ним осягнутого у формі творчого або напівтворчого копіювання, шляхом художнього моделювання чи творення справді художніх образів: із позицій своєї суб'єктивної, суспільної та загальнолюдської свідомості; у формі творення мисленнєво-мовленєвих життєвих епізодів, ситуацій, картин суспільства чи світу.

Для цього потрібно навчитися не лише достатньо чітко розрізняти зміст, форми й функції таких понять: «точка зору», «позиція» і насамперед «принцип», — які врешті-решт визначають сутність світогляду і митця, і літературознавця. Також необхідно зрозуміти, що перелічене є основою будь-якого методу (як принципово визначеного, а не інтуїтивно «відчутого») чи способу будь-якої діяльності і творчості, оскільки будь-який метод і справді базується хоча б на одному, але вищою мірою усвідомленому, принципі. Усе це слід осягнути й вивірити у практиці літературознавчих пошуків, позаяк навіть найсолідніші літературознавчі енциклопедії і тлумачні словники рідко коли вказують саме базові принципи тих найвідоміших методів, визначення яких вони подають. Здебільшого і митцеві, і дослідникові приписують одне з найменш виразних і розпливчастих понять — «уявлення» або «погляд». Вважаємо за необхідне детальніше розкрити

зміст поняття «точка зору», яке можна вживати лише із вказівкою на конкретне «місцезнаходження» суб'єкта (на момент його творчості) в безперервному потоці часу, у межах визначеного простору, у «складі» чітко визначеного соціуму, у сфері впливу конкретної політичної сили чи на будь-яку іншу вихідну точку, з якої митець або дослідник сприймає, осмислює, оцінює й усвідомлює, відображає (чи зображає) образно.

Значно складнішим за дефініцією є поняття «позиція» — воно вже означає таке конкретне «положення» чи «місцезнаходження» функціонера в системі часових, просторових чи будь-яких інших координат, у межах якої не лише можливі, а й обов'язкові зміщення, переміщення та зміни. Тобто «позиція» вказує не лише на «рухомість» точок зору, а й відповідно на «мінливість» умов світобачення (і митцем, і дослідником) його творчості. А все це разом свідчить, що об'єкт творчого чи наукового освоєння усвідомлюється всеосяжно, може навіть узагальнено, що веде і до об'єктивного усвідомлення й інтерпретування творцем чи науковцем. Отже, позиція по-іншому детермінує думки і дії авторів. Можна виявити надію на те, що саме такий зміст понять «точка зору» і «позиція» максимально наблизить до глибокого багатозначного розуміння явищ і процесів суто методологічного плану та характеру; допоможе зрозуміти сутність поняття «метод» і категорій «методологічні тенденції» та «методологія».

Ще більш, на нашу думку, складним для усвідомлення виступає зміст категорії «методологічна тенденція», адже його можна вбачати і в «невиразності» чи «неточності» вихідних точок зору чи позицій, і в «нестійкості» (у нестабільному дотриманні) принципів тими, хто цим послуговується. Тобто методологічна тенденція — це щось остаточно невизначене ні щодо вихідних точок зору і позицій, ні щодо стійкості базового принципу. З іншого боку, методологічною тенденцією можна назвати і такий «конгломерат» майже різнопланових, несумісних точок зору та різнохарактерних позицій, які разом лише свідчать про наближення митця (або й дослідника) до того чи того (але

«визначеного») принципу світовідтворення та наукового осягнення окремих творів, творчих манер, стилів, течій і напрямів, які разом і складають ще не якийсь конкретний метод, а лише тенденційну наближеність до нього (тобто методологічну тенденцію).

Метод творчості — це такий спосіб названої діяльності, який базується на чітко визначених точках зору, позиціях і принципах (хоча б на одному такому принципі).

Методологія обирає основними об'єктами дослідження не лише низку методів, а і складну систему (як мінімум, практичних, художніх і наукових) природно та суспільно детермінованих дуже різних способів світосприймання, осмислення й цілеспрямованого поцінування та переосмислення реальної дійсності, а також відображення саме в такий спосіб переосмисленого, практичного, художнього й навіть наукового до мислення (передбачення) або й зовсім вигаданого у формі усного чи писемного мовлення.

Звичайно, автори або укладачі підручників і посібників з теорії літератури подають, як правило, узагальнені виклади наукових інтерпретацій сутності основних способів і методів творчості, проте вони не часто вдаються до історично детермінованого й системного спостереження (чи хоча б викладу наслідків такого спостереження) за процесами виникнення і становлення більшості методів у тій послідовності й відповідно до тих закономірностей, які зумовили їхню еволюцію як еволюцію способів мислення більшості митців кожної епохи й цивілізації. Мабуть, тут варто від початку брати за правило не зупинятися не лише на найпереконливіших (і тим більше — на «найавторитетніших») наукових інтерпретаціях, а подивитися на еволюцію всіх основних і супровідних методів, методологічних тенденцій і просто способів творчих пошуків (знову ж таки в тій послідовності, у якій вони виникали, формувалися й тимчасово чи назавжди занепадали).

Водночас **рекомендуємо**: по-перше, спочатку звертати увагу на те, як і чому кожен із відомих творців і мислителів найдавніших часів

говорив і писав передусім про те, що пережив сам, а також про ті події, учасником яких був також сам; по-друге, варто простежити за тим, коли і як у змісті творів і трактатів кожного нового покоління митців і мислителів втілювалися й інтерпретувалися ідеї та образи попередників (еллінські, римські, давньоєгипетські, староіндійські та ін.); по-третє, як саме, наприклад, митці античності копіювали, наслідували реальну дійсність у драматургії; по-четверте, чому саме театр був на перших етапах розвитку мистецтва найпоширенішим — чи не тому, що в ньому до усної додавалася ще й музично-словесна, пантоміма, танцювальна й інші форми спілкування та мовлення; по-п'яте, на що саме були спрямовані первісні уявлення й навіть поняття практичного, художнього й наукоподібного наслідування впродовж тисячоліть — на створення конкретно-історичних чи історично-узагальнених художніх моделей осіб, ситуацій, умов і картин світу або загальних мисленнево-духовних спрямувань.

Лише після всього того може стати зрозумілим, чому насправді майже в кожному значному творі тих епох, у кожному синкритично-інтелектуальному трактаті не просто зустрічаються, а повністю домінують такі наповненні віруваннями й домислами описи, які тоді ще не сприймалися ні як засоби, ні як прийоми. Адже саме в ті часи звичаї, традиції, обряди, ритуали й особливо міфи та легенди були нормою життя і функціонували постійно, тобто значно активніше, аніж окремі твори митців.

У деяких випадках автори підручників і посібників із теорії літератури починають визначати сутність того чи того методу художньої творчості безпосередньо зі способів «добору» митцем так званого «життєвого матеріалу», що іноді й справді може визначити й саму сутність методу написання твору. Але ні способи «збирання матеріалу», ні способи їхньої «обробки» (особливо в наш час) не можуть визначити сутність методу загалом — вони здатні лише «сприяти» виявам або авторських точок зору, особливих життєвих позицій і принципів і цілей творчості, або наукових пошуків автора,

а також характеризувати здібності інтерпретатора чи переконливого дослідника.

Наступна епоха релігійного Середньовіччя стала рішуче нехтувати принципами наслідування та започаткувала спосіб творчості на основі біблійних заповідей і нових церковних канонів (життя святих і т. ін.). Митці почали шукати способи передачі буття «рабожителів», чим дуже помітно атакували таку супровідну методологічну тенденцію, яка дозволила авторам творити різні, але насамперед театралізовані містерії та десятки «оновлених» засобів і прийомів процесу відтворення реальної дійсності. Так формувалася нова методологічна тенденція, що переросла в метод церковного класицизму аж у XVIII ст. А метод колишнього наївного «наслідування», поступово посилюючи функції висміювання і приниження простолюдинів та всього «світського», помітно деградував, оселяючись у сфері фольклору, а точніше у творчості бродячих скоморохів, у сценках інтермедій та інтерлюдій тощо.

Епоха Ренесансу не просто відроджувала, як пишуть більшість авторів, тематику, проблематику, ідейність і відповідно методологію первісно-синкретичного й містеріального періодів міфологізованої, наївно-реалістичної та літературно-історіографічної і літературно-містеріальної творчості, а й по-своєму інтерпретувала (а часом і сміливо ремейкувала) все те на основі помітно прямолінійних монархічно-релігійних засад. Саме тому в цей період була вперше започаткована система таких прийомів, манер, стилів, методологічних тенденцій і, власне, методів (від наївно-реалістичних до перших, ще ледве окреслених кількома канонами методологічних тенденцій класицизму), як літературно-міфологічний, власне літературний.

І остаточно визначений тип суспільного устрою, заснованого на абсолютизмі та єдиновладді, і канони християнського класицизму не лише достатньо помітно заганяли творчо налаштовану (а часом і просто «розвихрену») особистість в достатньо жорсткі межі канонів класицизму, а й породжували такі нові методологічні тенденції, які, з

одного боку, вели митців до беззаперечного виховання, оспівування і прикрашання реальності (бароко й рококо), а з іншого — до бурлескно-травестійного та гомеричного висміювання того, що оспівували в епоху класицизму. Крім того, до «високих» драм класицисти почали майже регулярно додавати інтерлюдії та інтермедії, у яких представники соціальних «низів» змальовувалися, як правило, недолугими, нездатними до нормального мислення та мовлення.

Саме на цьому етапі варто з'ясувати і глибоко осмислити форми й особливості, а головне — мотиви та цілі творчості світських і церковних класицистів, а також творців в душі супровідних методологічних тенденцій (бароко і рококо, первісного натуралізму й абстракціонізму, елементів символізму тощо). Через усе це набагато складнішою виявилася система методів, принципів і методологічних тенденцій ХІХ і початку ХХ ст., адже все попереднє відходило повільно й довго, а все нове також входило не відразу. Справжні нові інтерпретації «старих» і «нових» чи «оновлених» засобів, прийомів, манер, течій, стилів і методологічних тенденцій цього періоду знаходили в низці нових концептуально обґрунтованих поетиках і справді системно викладених теоріях літератури.

Рекомендуємо з усім цим ознайомитися не лише за підручниками та посібниками, а також переглянути працю Е. Курціуса «Європейська література і латинське середньовіччя».

Оскільки нинішні підручники теорії літератури й літературознавчі енциклопедії подають досить мало інформації як про основні методи, так і про окремі методологічні тенденції вже першого десятиріччя ХХІ ст., варто самому спробувати визначитися з поняттями про всі ці явища, пояснити художньо-естетичну цінність і роль методологічних тенденцій у літературі ХХІ ст. загалом, звернути увагу на те, як кожна з них формувалася, вписувалася в літературний процес і функціонувала в ньому. Для цього радимо опрацювати розділ «Основні методології сучасного світового й українського літературознавства» у підручнику В. Іванишина «Нариси з теорії літератури». А за робочі орієнтири

пропонуємо обрати такі визначення:

прийом — це своєрідний спосіб використання письменником систем мовно-нормативних і позанормативних та мовно-поетичних засобів із достатньо чітко визначеною метою творчості;

манера митця — це система індивідуально-авторських особливостей користування мисленнєво-мовними засобами та прийомами для вираження своїх індивідуальних точок зору, позицій і (якщо такі є) принципів, тем, проблем та ідей, простих і надскладних «внутрішніх» і «зовнішніх» світів окремих людей, типів співіснування людських спільнот і т. ін. чи об'єднань митців;

течія — це така спільнота митців, манера кожного окремого з них, навіть ознаки сюжетів можуть бути в чомусь важливому й відмінні, але всі вони єднаються навколо низки (хай і по-різному виражених), але близьких усім завдань і цілей творчості;

напрямок(ок) — це низка таких манер, стилів і течій, представники яких по-різному, тобто за всієї їхньої несхожості, поступово, але вочевидь помітно виходять на систему спільних чи подібних принципів світобачення, світосприймання і творення художніх копій або моделей, образів чи картин реальної та вигаданої дійсності (саме напрям у літературі й можна назвати найбільш сформованою і визначеною методологічною тенденцією, але далеко не методом);

метод — це така остаточно сформована й визначена тенденція, творчі представники якої чітко та постійно дотримуються хоча б одного, але найважливішого і найхарактернішого для цієї спільноти митців, принципу.

Пропонуємо дати відповіді на такі питання:

1. *Відповідь об'єднуйте.* Американська сучасна письменниця Н. Дікер написала роман «Маленькі жінки», який став популярний завдяки тому, що вона у своєму блозі описала процес його видання. Чому саме ця ідея із блогом так привернула увагу читачів до роману, а згодом роман став дуже комерціалізованим? На що саме була націлена

стратегія літературного наймінгу ?

2. *Запропонуйте власний варіант вирішення ситуації.* Один відомий український сучасний письменник зайнявся письменницьким бізнесом. Він звернувся до журналіста і запропонував друкувати тексти в жанрі горору. Обґрунтуйте, чому саме цей жанр приніс йому купу грошей? Чому він звернувся не у книжкове видавництво, а до літературного журналу ?

3. *Вирішіть ситуацію.* Ви молодий письменник(ця) початківець(иця). Ви написали сучасний роман. У вас немає грошей, аби його видати. Запропонуйте власні шляхи того, як роман може дійти до читача, а ви не витратите жодної копійки, а навпаки ще отримаєте гонорар.

На нашу думку, такого типу завдання сприяють розвитку креативного мислення, розвивають уміння вирішувати різноманітні нестандартні ситуації у сфері літературної творчості, а також формують навички творчої діяльності.

Методологічна платформа літературознавчих досліджень

Для кращого осягнення сутності методології літературознавчих досліджень радимо здобувачам вищої освіти ознайомитися з навчально-методичним посібником Н.Ференц «Сучасні методологічні засади літературознавства», 2021. У цьому посібнику рекомендуємо осягнути розділ «Методологія як теорія методів аналізу художнього тексту», де йдеться про дослідницьку стратегію кожного методу, а також детально представлені наукові методи та школи літературознавства.

Радимо звернути увагу на підрозділ «Категорії читача», опрацювати його зміст та осмислити деякі важливі позиції:

Чи існує сьогодні зразковий читач?

Чи породжує інтерпретація прочитаного тексту читачем новий текст?

Яке значення для прочитання тексту має лінгвістична компетентність читача?

На нашу думку, заслуговує на особливе осмислення розділ «Читач та читання», у якому ви зможете знайти відповіді на низку таких запитань:

Чому твір літератури набуває значення лише у відносинах із читачем?

Чи можна реципієнта зараховувати до співтворця тексту?

Як твір літератури здатен стимулювати читацьке сприйняття?

Поміркуйте над тим, чому процес читання називають грою?

У розділі «Інтертекстуальність» Н.Ференц дуже чітко систематизувала форми інтертекстуальності. Зверніть увагу на їх тлумачення та спробуйте відшукати визначення в інших джерелах: літературознавчих словниках та енциклопедіях.

Пропонуємо самостійно виконати низку завдань:

Завдання 1.

Оберіть текст, у якому застосовано герменевтичний метод.

Здійсніть його аналіз у двох викладах: 1) опис методу застосування; 2) проаналізуйте художній текст відповідно до вказаного методу.

Завдання 2.

Оберіть текст, у якому застосовано гендерний підхід. Здійсніть його аналіз у двох викладах: 1) опис методу застосування; 2) проаналізуйте художній текст відповідно до вказаного методу.

На сучасному етапі в літературознавстві вже чітко сформувалася низка нових методів у системі літературознавчих досліджень. Пропонуємо познайомитися з ними:

- новоісторичний підхід до аналізу твору літератури (С. Грінблатт, К. Галлахер, Л. Монтроуз, О. Еткінд, С. Пригодій);
- імагологічний метод у добу глобалізації;
- сутність постгуманізму та його використання для аналізу й інтерпретації творів літератури;
- геокритичні підходи, підходи до трактування художнього простору в діахронічному аспекті;
- ідей геокритики у працях Б. Вестфаля, Р. Теллі, Ф. Моретті.

Літературознавча методологія тісно пов'язана з теорією літератури.

Для розуміння сутності того чи того методу важливо дуже добре орієнтуватися в літературному процесі, а також знати та розуміти специфіку певних літературних шкіл, угруповань, які домінували на певних етапах розвитку літератури.

До того ж радимо уважно опрацювати статтю А. Тичиніної «Перегуки між чеською методологічною платформою та ідеями сучасного українського літературознавства», 2020 (<http://surl.li/slkie>). У цій статті зверніть увагу на такі важливі моменти:

- еволюція вивчення методологічних питань;
- сутність методології чеського літературознавства.

Окрім того, варто проаналізувати міркування чеського літературознавця І. Поспішла про те, що «*Літературознавці*

наразі більше не становлять єдиного дискусуючого цілого, а постають ізольованими групами різних дискурсів — у світі усіляких союзів та інтеграцій відбувається абсурдна ізоляція й утворення замкнених комунікативних спільнот. Ці розходження, дисперсія, розсіяння, розкладання, розпад постають суттєвою ознакою сучасного літературознавства» [32, с. 200].

Робота з підручниками, посібниками з «Теорії літератури», літературознавчими енциклопедіями і тлумачними тезаурусами

У вирії різноманіття навчальних, наукових видань із теорії літератури студенту, який самостійно шукає відповіді на ті чи ті питання літературознавчого характеру необхідно добре усвідомити, що всі вони мають різні жанри, а відповідно і призначення.

Так, підручник — це книга певного змісту і структури, за якою вивчають ту чи ту дисципліну; посібник — це також книга, але довідкового характеру, яка використовується у процесі навчання в певній галузі знань; монографія — ґрунтовне наукове дослідження, у якому висвітлюється одне питання, одна тема. Крім цього, у сучасному літературознавстві особливо популярними стають антології літературно-критичної думки. Адже антологія — це зібрання текстів творів або праць одного жанру різних авторів.

Тезаурус — тлумачний або тематичний словник, у якому поняття і терміни з певної галузі науки, які витворюють знання про об'єкт і предмет дослідження, тобто є апіорними. Робота з літературознавчими енциклопедіями, спеціалізованими тлумачниками та класичними тезаурусами — це не просто «дуже самостійна», а й постійна робота і викладача, і студента, оскільки вона присутня під час і після кожного заняття, хоча на неї час спеціально не відводиться.

Боятися того, що кожен окремий термін і кожне поняття в новому виданні (включаючи і найскладніші енциклопедичні) тлумачиться по-іншому не варто. А навпаки, саме тут потрібно поставити (насамперед перед самим собою) низку запитань: «Які принципові та другорядні відмінності в цих тлумаченнях?», «Чому автори подають (чи допускають) відмінності?», «З яких таких причин і за яких таких умов навіть один і той самий автор у кожному новому виданні міняє зміст дефініцій?». Оскільки авторів не питаєш та й викладач не завжди поряд, то треба й самому дати відповіді на всі ці запитання.

Для цього можна скористатися кількома способами самостійного осмислення.

Перший спосіб. Необхідно виявити розбіжності в тлумаченнях понять і категорій, які вже викликали або викликають навколо себе наукові дискусії. У цьому випадку слід з'ясувати, які саме й чому наводять диспутанти аргументи і докази «наукової істинності» їхніх тлумачень та інтерпретацій і врешті-решт дефініцій. Коли остаточне розуміння змісту терміну, поняття чи категорії видається хоча б у чомусь сумнівним, варто повернутися до обдумування первісно-етимологічних значень (або значення) лексеми-першооснови, простежити за тими змінами в її змісті впродовж, можливо, навіть тисячоліть. Помітну новизну літературознавчої термінології складають нині такі поняття і терміни: «рімейк», «рітейк», «модус художності», «жанрова дифузія», «асамбляж», «гетерообраз» та багато інших. Зі змістом цих та подібних термінів слід ознайомитися вже хоча б для того, щоб «не відстати від моди». А в тих випадках, коли зміст терміна в науці ще недостатньо визначився, але його популярність у літературознавстві вже помітна (на зразок, «модернізм», «ранній модернізм», «постмодернізм»), варто кожного разу особливо уважно зіставляти всі наявні тлумачення і виводити своє («робоче») і вживати його саме з цим значенням, знаходячи дефініції багатьох «нових» літературознавчих термінів, понять і категорій в інтернеті. Необхідно з'ясувати й те, звідки було взято визначення знайденого слова та здійснити зіставлення з іншими, обов'язково зафіксувавши свої коментарі й оцінки.

Оскільки здобувачі вищої освіти повинні глибоко усвідомити, що зміст будь-якого «найстабільнішого» і «найвизначнішого» терміна не може та не повинен бути раз і назавжди незмінним, тільки шляхом його постійних уточнень і доповнень можна досягти «глибоких» знань: від їх зародження і становлення до постійного розвитку й уточнення (справжній шлях пізнання). Слід пам'ятати й те, що майже всі «новомодні» (іншомовні) літературознавчі терміни мають свої

відповідники в українській науці про літературу, а тому не обов'язково активно залучати іншомовні терміни там, де цього робити не варто (українська мова й без того «засмічена» до безглуздя). Краще у своїх записах подавати україномовні відповідники та варіанти.

Другий спосіб. Шукаючи і виписуючи зміст того чи того терміна, поняття чи категорії з літературознавчого словника, необхідно обов'язково звернути увагу на так званий «науковий статус» видавництва, у якому надруковано словник, а також зробити акцент на тому, хто автор (чи укладач) енциклопедії, словника і насамперед на цілях видання, на рівні освіченості, для кого призначене видання. Майбутньому вчителю української літератури під час роботи з літературознавчими енциклопедіями та словниками слід звертати увагу на те, чи пропонується тезаурус укладений з урахуванням педагогічної специфіки навчання та праці майбутніх філологів.

Так, наприклад, «Азбука літературознавства» А. Козлова, Р. Козлова; «Сучасний словник літературознавчих термінів» М. Гетьманця; «Тезаурус до курсу “Теорія літератури”» В. Іванишина відповідають цій меті.

Останнє десятиріччя справа з підручниками з «Теорії літератури» стала налагоджуватися. З часу виходу (2001 рік) підручника «Теорія літератури» О. Галича, В. Назарця, Є. Васильєва минуло більше 20 років. Указаний підручник складається із шести розділів, у яких автори охопили всі основні теми, що вивчаються студентами-філологами в курсі «Теорія літератури». Проте самопідготовка лише за одним підручником звужує сферу тлумачення та концептуальну різноманітність інтерпретацій.

У 2006 році Видавничий дім «Києво-Могилянська академія» надрукував підручник, що складається із статей-розвідок Д. Наливайка «Теорія літератури і компаративістика», у яких автор розглянув особливості літературних напрямів і течій, зупинившись на таких питаннях: «Українські поетики й риторики доби бароко: генеза і типологія літературно-теоретичного мислення», «Епістемологія

і поетика реалізму», «Натуралізм в українській літературі» та ін. Матеріал цієї книги може бути успішно використаний під час підготовки такої теми, як «Творчо-методологічні програми, маніфести, традиції та новаторство в літературі» тощо.

Так, у 2009 році українське видавництво «Смолоскип» надрукувало перший підручник із теорії літератури в українській діаспорній науці І. Безпечного «Теорія літератури», у якому є розділ «Поетична стилістика та її завдання». Матеріал цього розділу можна успішно використовувати у процесі підготовки таких тем, як: «Поетика твору літератури», «Мікропоетика твору літератури» та ін.

У 2022 році вийшов чудовий навчальний посібник у двох частинах професорки Сумського державного педагогічного університету імені А.Макаренка, Л.Горболіс «Теорія літератури і методологічний дискурс», у якому, окрім теоретичної та практичної частин, здобувачам вищої освіти запропонована низка цікавих завдань для самоперевірки та самопідготовки з курсу «Теорія літератури».

Найбільше труднощів у здобувачів вищої освіти викликає самопідготовка теми «Психологія творчості письменника», яка спеціально не виноситься в окремий розділ чи підрозділ підручника з теорії літератури, а тому в пошуках відповідей на питання до вказаної теми студенти часто губляться. Тут у нагоді можуть стати окремі праці: Романець В. А. Психологія творчості. Київ : Либідь, 2001. 286 с.; Левчук Л. Психоаналіз : історія, теорія, мистецька практика. Київ : Либідь, 2002. 250 с.; Даниленко В. Лісоруб у пустелі : письменник і творчий процес. Київ : Академвидав, 2008. 352 с.; Михида С. Психопоетика українського модерну. Кіровоград, 2012. 344 с.

Основні терміни, поняття і категорії, які варто підготувати здобувачам вищої освіти до цієї теми:

Творча лабораторія письменника — складний багатоетапний процес формування художнього твору від задуму до його публікації.

Психобіографія — метод літературного аналізу життя письменника, у якому використовується досвід психології [21, с. 291].

Психографія — висвітлення внутрішнього світу письменника на підставі аналізу листів, щоденників, свідчень його сучасників [21, с. 292].

Психологія творчості — галузь наукових досліджень, предметом якої є процес виникнення оригінальних художніх явищ та їх естетичне сприймання [21, с. 295].

Складною студентів, на перший погляд, може видатися й тема «Форми вираження і подачі художньої інформації у творі літератури». Проте поняття «художня інформація» подається в таких джерелах: Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Т. 2. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.; Буряк В. Поетика інформаційно-художньої свідомості : монографія. Дніпропетровськ, 2001. 390 с. У монографії є окремий підрозділ — «Інформаційний принцип відображення дійсності».

Основні терміни, поняття і категорії, які варто підготувати студенту до цієї теми:

Інформація — відомості про які-небудь події, чийсь діяльність [6, с. 504].

Форми подачі художньої інформації необхідно тлумачити, відштовхуючись від визначення поняття «нарація», «наратор». Відповідно **наратор** — це літературний персонаж, від імені якого ведеться розповідь [27, с. 408].

Тож здобувачам вищої освіти варто уважно переглядати зміст підручників із теорії літератури, детально ознайомитися з навчальним матеріалом кожного підрозділу. Безумовно, така робота займе чимало часу, проте її результати будуть цілком виправданими у процесі підготовки відповідей на питання, які їм доводиться готувати самостійно.

Самоперевірка знань із теорії літератури

Зазвичай у методичних рекомендаціях до курсу «Теорія літератури» автори подають низку запитань для самоперевірки знань із цієї дисципліни. Як правило, ці питання носять тематичний характер — рекомендуємо користуватися ними активно й постійно. Проте нагадуємо, що питання для самоперевірки добре «працюють» лише тоді, коли здобувач у системі й по-різному, але вивчає літературознавчі терміни, поняття, категорії та явища, проникає в сутність явищ, процесів і наслідків творчості.

Складніше виглядає справа зі знаннями тих здобувачів вищої освіти, які готуються «для одного заняття» або «для одного іспиту» — визубрив і забув. Не треба забувати, що один із визначальних принципів теорії літератури загалом полягає в постійному зіставленні й виявленні її змісту, форм, ознак і функцій, традицій і новацій: від нових дефініцій, термінів і категорій до характеристик спадковостей і оновлень у літературному процесі, його динаміки, діахронних і синхронних вимірів, різних художніх формувань, а також до поглиблення пізнавальних можливостей літератури, художнього осягнення нових граней об'єктивного та суб'єктивного світу, розвитку системи художніх засобів. Адже твір художньої літератури — це завжди відкрита система.

Самоперевірка знань із теорії літератури повинна носити не лише системний і постійний характер, а опиратися на безмежну конкретику художньої дійсності, у жодному разі не зводиться до таких модних і таких далеких від творчості тестових варіантів самоперевірки, адже студент повинен вміти не тільки давати чіткі визначення літературознавчих понять чи явищ, а й уміти пояснити й охарактеризувати причини, умови й мотиви їхнього виникнення: постійні підтвердження прикладами з творів художньої літератури, будь-яких положень і висновків, визначень літературознавства чи єдино правильний спосіб освоєння всіх (чи більшості) теоретичних

знань.

Так, наприклад, для того, щоб краще засвоїти теоретичні засади й характеристики давньої української писемності, необхідно в науково-логічній послідовності перерахувати основні проблеми її вивчення:

- якими найважливішими та найоб'єктивнішими були загальносуспільні причини й умови та індивідуально-авторські мотиви виникнення такої літератури;
- якими письменниками й чому фіксувалися тексти надбань давньоруських авторів за часів язичництва і християнства;
- що саме із життя давніх русичів, антів, трипільців і скіфів ставало основним об'єктом художнього копіювання, моделювання, наслідування і будь-якого іншого творчого інтерпретування впродовж давнього періоду східних слов'ян;
- хто із давніх русичів, чому і як ставав художнім інтерпретатором чи справжнім митцем у давні часи нашої землі;
- які словесно-творчі здобутки мали наші предки в давній період і чому далеко не всі з них дійшли до наших днів;
- яку роль у цих процесах постійно відігравала так звана «перекладна література»;
- які взаємозв'язки мала давня література наших предків з усною народною творчістю;
- коли, як і чому формувалися жанри давньої української писемності (пісні, слова, послання, думи та ін.);
- які теми і сюжети домінували в давній східнослов'янській писемності й чому;
- яким було дидактичне спрямування більшості збережених пам'яток;
- якими були функції та межі різних мов давньоукраїнської писемності;

- якими були причини й умови виникнення і становлення перших літературознавчих здобутків східних слов'ян (трактат Г. Херабоска «Про образи», 1076 та ін.);
- роль і функції найважливіших різновидів давньоукраїнської писемності (ходіння, послання, повчання, літописання).

Окрім цих питань, рекомендуємо дати самостійно відповіді на низку інших:

Хто з українських літературознавців досліджував вічні образи та мотиви ?

Чи існує відмінність між другорядними та декоративними персонажами твору літератури ?

Чому жанри канцона, сонет, мадригал, тріолет і рондо втратили свою продуктивність нині ?

Чи можна застосовувати до такого літературного явища, як модернізм, категорію «напряму» ?

Розташуйте у відповідній послідовності такі поняття:

- конфлікт,
- колізія,
- сутичка,
- сумнів.

Готуючи відповіді саме на такі запитання для самоперевірки, необхідно фокусувати свою пам'ять на тих основних моментах, у яких виявляються закономірності розвитку й занепаду досліджуваного процесу.

Фіксація в пам'яті саме цих моментів, закономірностей та основних рис і характеристик досліджуваного періоду сприяє не стільки самоперевірці знань, скільки процесу формування професійності й компетентності спеціаліста, зосередженню уваги на всьому тому основному, до якого неодмінно додадуться якісь «другорядності».

Тести з курсу «Теорія літератури»

1. Ким і як визначається суспільна цінність твору літератури?

- А) реципієнтом
- Б) літературним критиком
- В) істориком літератури

2. Літературний процес — це...

- А) безперервний рух і просування літератури вперед
- Б) це рух вперед, який передбачає ексцентрично-коливальні рухи
- В) це просування літератури лише вперед

3. Ціль літературного маніфесту полягає в тому, щоб...

- А) презентувати нове літературне явище в межах певного літературного процесу
- Б) згуртувати прибічників
- В) декларувати початок боротьби зі старими принципами організації літературного процесу

4. Письменник — це...

- А) людина, яка написала, художньо вдосконалила раніше створений твір (переробила)
- Б) людина, яка написала хоча б один художнього довершений твір літератури
- В) людина, яка створила принципово новий твір художньої літератури.

5. Художній конфлікт — це...

- А) втілена у творі літератури художня модель життєвого конфлікту
- Б) прикрашена копія художнього конфлікту
- В) протистояння протидіючих сил у творі літератури

6. Система персонажів — це...

А) взаємодія між усіма (головними та другорядними) персонажами твору літератури

Б) це така взаємодія між персонажами твору літератури, у результаті якої читач виявляє причини та перебіг подій

В) це взаємозалежність персонажів твору літератури

7. Архетипний образ — це...

А) результат колективної свідомості, який втілений письменником у творі літератури

Б) це суто символічний образ

В) традиційний образ у творі літератури

8. Компоненти форми та змісту твору

А) взаємозалежні

Б) взаємозамінні

В) взаємототожні

9. Сюжет твору складає низка подій, які...

А) рухають сюжет

Б) розкривають характер персонажів

В) розвивають конфлікт

10. В основі поділу творів драматургії на комедію, трагедію, драму лежить...

А) естетичний пафос

Б) конфлікт

В) особливості побудови діалогів

11. Функції жанру твору літератури полягають у тому, щоб...

А) характеризувати твір на рівні форми і змісту одночасно

Б) розрізнити твори за змістом

В) вказувати на формотворчі особливості твору літератури

12. Синтетичні жанри літератури — це . . .

А) жанри, які виникли внаслідок формозмістових трансформацій жанрів різних видів мистецтв

Б) жанри, які виникли в межах одного виду мистецтва як результат взаємодії

В) це мікс формозмістових елементів різних жанрів

13. Афективний читач — це . . .

А) надто емоційний, вразливий читач

Б) прискіпливий читач

В) зразковий читач

14. Чи відносять до формантів творчості письменника режим дня?

А) так

Б) ні

В) можливо

15. Письменники-редактори:

А) Г. Гусейнов, Марк Левін, Ю. Винничук

Б) І. Малкович, С. Жадап, Ю. Андрухович

В) І. Роздобудько, М. Матіос, Є. Кононенко

16. Які структурні елементи джерельної бази теорії літератури активно з'являються в останні 10 років?

А) словники

Б) монографії

В) посібники

17. Яка галузь літературознавства в останні 20 років помітно втратила продуктивність?

А) літературна критика

Б) компаративістика

В) конфліктологія

Методичні рекомендації до виконання низки завдань самостійної та індивідуальної роботи

Для виконання індивідуального завдання (комплексний аналіз твору літератури) здобувачам вищої освіти будуть запропоновані твори української літератури, серед яких кожен студент самостійно обирає об'єкт аналітичного осмислення. Але всі повинні чітко дотримуватися такої умови в академічній групі: твори, обрані для аналізу в межах однієї групи, не повинні повторюватися.

Наступний крок — ґрунтовне опрацювання схеми аналізу твору літератури та знайомство з алгоритмом аналітичного осмислення змісту й форми твору літератури.

Роботу з аналітичного осмислення твору літератури здійснюйте відповідно до алгоритму схеми аналізу. Уважно підходьте до вивчення сутності всіх компонентів форми та змісту твору літератури. Під час перевірки комплексного аналізу твору літератури викладач особливо увагу звертає на вміння здобувача вищої освіти узагальнювати результати аналітичного осмислення кожного компонента змісту і форми твору літератури.

Застерігаємо! Не варто звертатися до тих зразків аналізу твору, які запропоновані в різних наукових розвідках літературознавців або в методичних посібниках. Адже необхідно пам'ятати про політику дотримання академічної доброчесності. Усі письмові роботи перевіряються на наявність плагіату і допускаються до захисту з коректними текстовими запозиченнями не більше 25%. Списування заборонено.

Нагадуємо! За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до академічної відповідальності: повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо), повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми.

Одним із завдань самостійної роботи здобувачів вищої освіти з курсу «Теорія літератури» є написання літературного маніфесту цифрового модернізму ХХІ ст.

Нагадаємо, що маніфест — це програмний документ, який складається від імені групи, напряду чи всього покоління, оприлюднює творче кредо або ж нову мистецьку ідею у формі яскравого гасла, здатного привернути увагу літературного середовища.

Для переконання, заохочення та згуртування однодумців маніфест виразними штрихами викладає критичний погляд на літературну/суспільну ситуацію, вмотивовує необхідність змін, пояснює світоглядні засади, громадянську позицію і мистецькі наміри.

Тож у літературному маніфесті має бути:

1. Гасло, яке повинне привернути увагу реципієнта (2 речення).
2. Звернення до адресата (супротивника, однодумця або ж до сучасника).
3. Критика та заперечення сучасного постмодернізму.
4. Мотивація необхідності змін в літературі, які зріють вже не один рік.
5. Презентація мистецьких намірів щодо просування цифрового модернізму (необхідно переконати в тому, що він завоює літературу та на найближчі роки буде актуальним).
6. Спонування у вигляді закликати прилучитися до оголошеної естетичної платформи.

Що треба знати, аби якісно виконати цей вид завдання?

Рекомендуємо уважно ознайомитися зі змістом літературних маніфестів і зі змістом статей В. Будного «Літературний маніфест як програмний документ покоління: жанрова структура, різновиди та функції» (<http://surl.li/qvauj>) та Ю. Куліш «Місце літературного маніфесту у ХХІ столітті» (<http://surl.li/qvanv>).

Рекомендуємо ознайомитися зі змістом таких літературних маніфестів:

«Маніфест універсалізму»,
 А. Камю «Міф про Сізіфа»,
 Н. Саррот «Ера підозр»,
 А. Роб-Гріє «Майбутнє роману»,
 Т. Лучук «Хай буде авангард» (стаття-маніфест).

Звертаємо увагу на низку різних видів самостійної роботи, які здобувач вищої освіти виконує впродовж вивчення курсу «Теорія літератури».

Самостійна робота з теми: «Розрізнення творів за жанрами»

1. *Напишіть письменницький прогноз* щодо жанру майбутнього. Який жанр літератури в майбутньому буде цікавим, актуальним і популярним?

2. *Відповідь обґрунтуйте.* Як та чому жанри не були популярні в українській літературі? Чим це зумовлено?

3. *Відповідь обґрунтуйте.* Настільки позитивним або негативним є процес гібридизації жанрів для розвитку сучасної літератури?

Самостійна робота з теми: «Внутрішня будова (структура) твору художньої літератури та її основні складові»

1. Наведіть приклади назв твору, які акумулюють в собі художній задум, ідейний зміст або проблему; вказують на головного персонажа твору, геолокацію, архетип; містять назву-метафору.

Наприклад:

Панас Мирний «Хіба ревуть воли, як ясла повна?» (проблема твору);

Т. Шевченко «Назар Стодоля» (головна дійова особа);

Олександр Олесь «Степ, Михайло Бажан «Дорога» (архетип);

В. Підмогильний «Місто» (геолокація);

Дж. Стейнбек «Грона гніву» (назва-метафора).

На кожен тип назви має бути не менше 5 прикладів.

2. Проведіть аналіз літературного неймінгу (процес називання твору літератури). Оберіть твір літератури й опишіть процес розробки назви, йдучи за таким орієнтовним планом:

- 1) аналіз назви (що саме вона акумулює: тему, проблему, ідею, вказує на головного персонажа);
- 2) ваша версія того, чому автор обрав саме таку назву;
- 3) літературна версія того, чому автор обрав саме цю назву.
- 4) запропонуйте свій варіант назви твору й обґрунтуйте його доцільність.

3. Запропонуйте для новели свою оригінальну подію-перепитію (несподіваний поворот у сюжеті). Опишіть детально те, як і чим буде ускладнена ця подія, тобто зникненням або перетворенням, загибеллю персонажа тощо. Нагадуємо, що в новелі кількість персонажів 2-3. Суть події-перепетії полягає в тому, що вона має вразити реципієнта і містити елемент неочікуваного.

Самостійна робота з теми «Художній конфлікт»

1. Визначте тип конфлікту, вказавши на його складові, у притчі Івана Липи «Мати».

2. У розвитку конфлікту оповідання Ірини Вільде «Наші батьки розійшлися» визначте кульмінаційний момент.

3. Чи всі життєві конфлікти можуть стати художніми?

4. Наведіть приклади заморожених конфліктів.

Радимо. Опрацювати таку статтю: Зельманович І. «Заморожені конфлікти» як інструмент геополітичного протистояння. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Історія. Політологія.* 2016. Вип. 17. С. 129-134.

Інструктивні матеріали.

У підготовці до самостійної роботи з теми «Творчо-методологічні програми, маніфести, традиції та новаторство у літературі і в

літературознавстві» радимо скористатися такою книгою: Антологія української літературно-критичної думки першої половини ХХ ст. / упоряд. В. Агеєва. Київ : Смолоскип, 2016. 904 с.

Особливу увагу зверніть на те, як висвітлено складні колізії в боротьбі генерацій, що окреслено й інтерпретовано насамперед авторами журналу «Українська хата», такими послідовними речниками естетизму, як М. Євшан і М. Сріблянський. Символістські та формалістські інтенції виявилися у статтях, публікованих на сторінках «Музагету» й «Мистецтва». Також розгляньте те, як у двадцяті роки обстоювання модерністських вартостей означало водночас боротьбу за мистецьку автономію в умовах посилення імперського культурного тиску.

Для підготовки до самостійної роботи з теми «Основні критерії визначення й оцінки характеру та образу персонажа як негативного чи позитивного, героя чи антигероя, ідеального чи антиідеального» радимо ретельно опрацювати таку дисертацію: Бабенко К. П. Формування у старшокласників здатності до естетичного сприймання літературного твору засобами художньої ілюстрації (на матеріалі епічних творів) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2001. 168 с. Зосередьтесь на тому, як науковиця описує процес сприйняття учнями-старшокласниками твору художньої літератури.

Для кращого осмислення теми творчості письменника та її ролі в розвитку національної літератури пропонуємо опрацювати такий матеріал: Трофименко Т. Околотературне. Харків : Vivat, 2019. 288 с.

Готуючись до самостійної роботи з курсу «Теорія літератури», необхідно оновлювати в пам'яті зміст текстів творів письменників як української, так і зарубіжної літератури. Адже теоретичні знання з літературознавства мають бути підкріплені знаннями змісту текстів творів літератури загалом.

У підготовці до практичних занять радимо залучати словники термінів із літературознавства, психології, філософії, культурології, соціології та конфліктології. Усі вони суттєво розширюють знання

студентів щодо змісту тих чи тих термінів, категорій. Адже необхідно добре пам'ятати, що сучасне літературознавство не загерментизоване в системі власних наукових координат.

Індивідуальна робота з корекції аналітичних завдань зі шкільного курсу «Українська література»

Пропонуємо провести самостійно корекцію аналітичних завдань зі шкільного курсу «Українська література» для учнів 10-11 класів. Завдання індивідуальної роботи: переглянути типи завдань і питань, які можна запропонувати учням під час вивчення творів української літератури; обговорити позитивні та слабкі сторони питань; з'ясувати їх доцільність; запропонувати власні або розширити систему запитань і завдань до кожного окремого твору літератури.

Індивідуальна робота з корекції аналітичних завдань носить груповий характер. Здобувачі вищої освіти формують команду з трьох осіб і розподіляють види завдань.

Звертаємо увагу! До кожного твору літератури передбачені такі тематичні блоки:

- «Питання до тексту»;
- «Питання для роздумів»;
- «Рекомендації».

До блоку «Рекомендації» пропонуємо здобувачам додати свої, відредагувати існуючі, обґрунтувати їх доцільність.

У процесі виконання індивідуального завдання варто добре ознайомитися зі змістом текстів творів, врахувати вікові особливості учнів старших класів.

Українська література 20–50 років ХХ ст.

Павло Тичина «Арфами, арфами...»

Питання до тексту:

1. Який «бій вогнений» передбачив поет?
2. Як слід розуміти такі рядки:

*Сміх буде, плач буде
Перламутровий..?*

Питання для роздумів:

Вірш «Арфами, арфами...» — це пророцтво чи передбачення реального?

Рекомендації:

Читаючи вірш (чи вивчаючи його напам'ять), зверніть увагу на нетрадиційність будови строфи: звідки ця форма і для чого вжив її поет?

Орієнтовні питання із зовнішнього тестування з української літератури:

Поясніть, як ви розумієте слова композитора Я. Степового про вірш П. Тичини «Арфами, арфами...»: «Самі слова — чиста музика»?

«О, панно Інно...»

Питання до тексту:

Пропонуємо визначити з тексту: розповідь ведеться від імені автора (Я-автора) чи від імені ліричного «Я»?

Питання для роздумів:

Невже й справді «любові усміх квітне раз...» та «ще й тлінно»?

Рекомендації:

Які особливості і які ролі відвів поет неологізмам та римуванню?

Питання до тексту:

Про що йдеться в рядку: «*“Я твій” — десь чують дідугани*»?

Питання для роздумів:

Так як же «*сплять гаї*» і чому так?

Рекомендації:

Прочитайте вірш (бажано напам'ять), підкреслено звертаючись до класу.

«Пам'яті тридцяти»**Питання до тексту:**

1. Що означає в цьому тексті неологізм «*мучнів*»?
2. Як слід розуміти рядки:

*По кривавій по дорозі
Нам іти у світ..?*

3. Хто такі Дір та Аскольд?

Питання для роздумів:

Чи ризикував поет у 1918 році, пишучи цю поезію?

Рекомендації:

Подумайте, чому убитих під Крутами поховали на Аскольдовій могилі?

Михайль Семенко**«Бажання»****Питання до тексту:**

1. Що означають слова «*перевернути світ*» і «*поставити все догори ногами*»?
2. Чи справді можна «заперечувати» чи «дозволяти» перевертати світ?

Питання для роздумів:

1. Чи справді варто «*перевертати світ догори ногами*»?
2. Чи справді природа — це «*балаган*»?

Рекомендації:

Подумайте над змістом трьох останніх рядків поезії.

«Місто»**Питання до тексту:**

1. Що в тексті власне футуристичне?
2. Чи варто розшифровувати (розкодувати) зміст кожного слова, кожного рядка і всього твору?

Питання для роздумів:

1. Чи передає (якщо так, то як саме) текст поезії зміст і існування міста 1914 року?
2. Чи справді поезії футуристів — це твори майбутнього? Якщо так, то якого саме «майбутнього»?

Рекомендації:

Висловіть власне розуміння (осмислення) та свою оцінку твору.

«Запрошення»**Питання до тексту:**

1. Про яку «*гору Батиеву*» йдеться?
2. Чому поет пише: «*Ми не задрим і Батиеві*»?

Питання для роздумів:

За яких умов люди можуть дивитися на відвідувачів «*гори Батиевої, як на звірів*»?

Рекомендації:

Визначте тему, проблему, ідею, художню, суспільну та естетичну цінність твору.

«Максим Рильський»
«ЗІ ЗБІРКИ «ПІД ОСІННІМИ ЗОРЯМИ» (1926)»
«Молюсь і вірю»»

Питання до тексту:

Як розуміти словосполучення: *«неба береги», «вид пречистої надії», «дух життя»?*

Питання для роздумів:

1. Кому *«молитися»* і у що *«вірити»* поет?
2. Як, на вашу думку, *«дух життя»* дозволяє людині жити?

Рекомендації:

Пропонуємо прочитати поезію з коментарями до кожної строфи.

«Коли усе в тумані життєвому»

Питання до тексту:

Що означає словосполучення *«туман життєвий»* і рядок *«тобі, мистецтво, і твоїй країні»?*

Питання для роздумів:

Чому *«мала картина»,* але *«більша над увесь безмежний світ»?*

Рекомендації:

З'ясуйте, чи справді справи мистецтва *«одні нетлінні»?*

ЗІ ЗБІРКИ «СИНЯ ДАЛЕЧІНЬ» (1922)
«Солодкий світ !..»

Питання до тексту:

Що означають останні рядки поезії:

*Чи ми самі прозріли й зрозуміли
 Солодкий світ..?*

Питання для роздумів:

Чи справді світ «солодкий»?

Рекомендації:

З'ясуйте, кого мав на увазі поет під словом «ми»?

ЗІ ЗБІРКИ «КРІЗЬ БУРЮ І СНІГ» (1925)**«Запахла осінь в'ялим тютюном»****Питання до тексту:**

Що означає кожен із трьох останніх рядків?

Питання для роздумів:

Коли насправді і чи всі люди стають «тихи» й «дозрілі»?

Рекомендації:

Обговоріть зміст настанов поета, поданих ним в останніх трьох рядках сонета.

Євген Плужник**«Для вас, історики майбутні»****Питання до тексту:**

Розшифруйте зміст кожного рядка та кожного слова всієї третьої строфи поезії.

Питання для роздумів:

Чому поет думав, що «їх біль» для «істориків майбутніх» буде «рядками холодних слів»?

Рекомендації:

Обговоріть питання про те, чи мав право поет недовіряти майбутнім поколінням.

«Вчись у природи творчого спокою»

Питання до тексту:

Ця поезія — це щира настанова чи іронічне повчання зробити все навпаки?

Питання для роздумів:

Чи справді і чи кожному учневі потрібні «визнанні взірці»?

Рекомендації:

Обговоріть питання про те, що таке «творчий спокій» і чи можна навчатися точно спокою у природи?

«Ніч... а човен — як срібний птах!..»

Питання до тексту:

Що мають означати слова: «І внизу, і вгорі глибини...»?

Питання для роздумів:

Чи справді, що «над нами» і «під нами горять світи»?

Рекомендації:

Обговоріть питання про те, хто був більш правдивим: Т. Шевченко, який написав: «Ну що б здавалося слова, / Слова тай годі, А серце б'ється, ожива, як їх почує», — чи Є. Плужник, сказавши: «Що слова, коли серце повне!»?

«Річний пісок слідок ноги твоєї»

Питання до тексту:

Як розуміти слова: «Усе навіки / На цій осінній лагідній землі...»?

Питання для роздумів:

Коли й чому людину вже не хвилює ніщо й ніхто — навіть хтось рідний чи близький?

Рекомендації:

Обговоріть стани ліричного «Я», що презентовані в цій поезії.

Микола Хвильовий
«Я (Романтика)»

Питання до тексту:

1. Як зрозуміти й розтлумачити назву твору?

2. Який соціальний статус має вбивця рідної матері: рядовий революціонер, один із «дегенератів» трибуналу чи революціонер-інтелігент, якому «некомфортно» серед насмішкуватих «суддів» трибуналу?

Питання для роздумів:

Що власне «захищав» від рідної матері інтелігент-трибуналівець: революцію чи своє честолюбство, над яким зміг би посміятися трибуналівець-«дегенерат»?

Рекомендації:

Обговоріть вчинок головного персонажа з учнями у класі.

Орієнтовні питання із зовнішнього тестування з української літератури:

1. Поміркуйте, як розкривають внутрішню драму героя новели М. Хвильового «Я (Романтика)» слова: «*Я — чекіст, але людина*»?

2. З'ясуйте, яку художню функцію в новелі М. Хвильового «Я (Романтика)» виконує безіменність героїв (головний герой — то «*м'ятежний син*», то чекіст, то інсургент; жінка у траурі та чоловік у пенсне; шість засуджених до розстрілу)?

3. Проаналізуйте роль символу «*загірної комуні*», образ Марії в новелі М. Хвильового «Я (Романтика)».

4. Розкрийте, як поєднуються в новелі М. Хвильового «Я (Романтика)» романтичні й імпресіоністичні засоби?

«Іван Іванович»

Питання до тексту:

Що, на вашу думку, може бути незрозумілим сучасному читачеві в тексті твору?

Питання для роздумів:

Іван Іванович — це «герой» тільки українського суспільства 20-80 років ХХ ст. чи «вічний» егоїстичний відступник від будь-яких прогресивних задумів і дій будь-якого часу й періоду?

Рекомендації:

Обговоріть питання про саму сутність тієї людини, яка заради власних інтересів і статків продасть будь-кого і з будь-ким.

Григорій Косинка**«В житах»****Питання до тексту:**

1. Чому така назва твору і що вона означає?
2. Для чого автор постійно наголошує на простоті («*просто, все так просто*»), а життя змальовує далеко не просте?

Питання для роздумів:

1. Що завадило молодим селянам одружитися?
2. Чи справді «*загублені в житах*» молоді люди могли бути щасливими від однієї щирої години кохання?

Рекомендації:

Обговоріть питання про значення слова «щастя».

«Фавст»**Питання до тексту:**

1. Чому так широко автор пересипав текст твору жаргонізмами, лайками і брутальними словами?
2. Для чого автор вводить такий уривок із вертепної пісні: «*Ой, райдуся, земле / Син Божий народився*», — адже перед тим вивели людину фактично на страту?

Питання для роздумів:

1. Чому селянина-в'язня названо Фавстом?

2. Чому так влада поводитися з її громадянами?

Юрій Яновський
«Дитинство»

Питання до тексту:

Як слід розуміти передсмертні слова діда: «*Топчи землю, синок*»?

Питання для роздумів:

У чому сутність оптимізму уривку «Дитинство»?

Рекомендації:

Пригадайте аналогічні картини дитинства у творах українських письменників.

«Шаланда в морі»

Питання до тексту:

Що означають у цьому творі слова «*артіль*», «*шаланда*» і «*доля*»?

Питання для роздумів:

Чому Половчина до останньої хвилини вірила в повернення чоловіка з моря?

Рекомендації:

З'ясуйте: для чого автор спочатку показав загибель братів Половців, а потім описав, як вони виростили й розійшлися в різні ідейно-політичні табори?

Валер'ян Підмогильний
«Місто»

Питання до тексту:

1. На які думки наводять читача епіграфі?

2. На вашу думку, чому автор розпочав твір фразою «здавалось, далі пливати нема куди», а закінчив описом «величі нової стихії»?

Питання для роздумів:

Як бачиться авторові життя людини в місті: «звіриним» чи «ангельським», «вільним» чи закутим в оболонку суспільних стосунків і регламентацій?

Рекомендації:

З'ясуйте, хто з персонажів роману справді герой (головний позитивний персонаж) і чому, а хто, навпаки, антигерой (головний негативний персонаж) і чому?

Орієнтовні питання із зовнішнього тестування з української літератури:

1. Вкажіть, у чому виявляється неоднозначність образу Степана Радченка з роману В. Підмогильного «Місто»?

2. З'ясуйте роль епіграфа до роману «Місто» В. Підмогильного в розкритті авторського задуму.

3. Проаналізуйте жіночі образи в романі В. Підмогильного «Місто».

4. Простежте, як В. Підмогильний у романі «Місто» відтворює проблему українізації.

5. Доведіть, що автор роману «Місто» є іронічним спостерігачем зображених колізій і реалій життя.

Віктор Домонтович
«Доктор Серафікус»

Питання до тексту:

Чи вказує назва твору В. Домонтовича «Доктор Серафікус» на тему та проблему твору?

Рекомендації:

З'ясуйте, хто з персонажів роману справді герой (головний позитивний персонаж) і чому, а хто, навпаки, антигерой (головний негативний персонаж) і чому?

Остап Вишня
«Моя автобіографія»

Питання до тексту:

1. За допомогою яких засобів і прийомів змалював Остап Вишня своє життя з гумором?
2. Хто і як визначав те, що він буде письменником?

Питання для роздумів:

1. Нащо було письменникові іронізувати над своїм життям?
2. Як і чому закінчує майстер слова «Його біографію»: поверхово-весело чи іронічно-в'їдливо?

Рекомендації:

Спробуйте передати біографію письменника за цим твором, але без іронії.

Орієнтовні питання із зовнішнього тестування з української літератури:

Визначте жанр твору Остапа Вишні «Моя автобіографія».

«Сом»

Питання до тексту:

1. Для чого автор вжив прийом гіперболізування: що було весело чи цікаво?
2. Чи не нагадує сом Лохнеського чудовиська?

Питання для роздумів:

Мисливську усмішку «Сом» написав справжній мисливець чи просто весельчак-говорун?

Рекомендації:

Виберіть та обговоріть найцікавіші епізоди із твору.

«Як варити і їсти суп із дикої качки»

Питання до тексту:

1. Чи справді відрізняється дика качка від свійської?
2. За чим, власне, ходять мисливці на полювання?

Питання для роздумів:

Мисливці — це добротворці чи злоторці?

Рекомендації:

З'ясуйте: автор знущається над мисливцями чи захоплюється їхньою життєрадісністю?

«Бенгальський тигр»

Питання до тексту:

Чому українець пише про полювання саме на бенгальського тигра?

Питання для роздумів:

Які тигролови «цікавіші»: ті, що в однойменному романі І. Багряного, чи ті, що в цій усмішці? Чому?

Рекомендації:

Вдумайтеся в сутність професії «тигролов».

Микола Куліш

«Маклена Граса»

Питання до тексту:

1. Що означають іншомовні імена п'єси?
2. Які соціальні спільноти й для чого зображені у творі?

Питання для роздумів:

Чи можлива гармонія між представниками різних соціальних спільнот?

Рекомендації:

Простежте процес розвитку основного конфлікту твору.

Богдан-Ігор Антонич
«Автопортрет»

Питання до тексту:

1. Як слід розуміти зміст епіграфа?
2. Який зміст останньої строфи?

Питання для роздумів:

Яка проблема й основна думка (ідея) твору?

Рекомендації:

З'ясуйте, для кого написано цю поезію?

«Вишні»

Питання до тексту:

Чи справді «*поють пісню хмелем*» хрущі?

Питання для роздумів:

Чи справді хрущі й Україна «за Шевченка» були іншим?

Рекомендації:

Як зрозуміти той факт, що поет уписав своє прізвище в текст твору та ще й сказав, що він «*був хрущем*» на вишнях тих, що «*... осідував Шевченко*»?

«Зелене євангелія»

Питання до тексту:

Що означає слово «морель»?

Питання для роздумів:

Чи порушується в поезії проблема? Якщо так, то яка?

Рекомендації:

З'ясуйте, чи справді варто «*поклонятися лиш землі*»?

«Різдво»

Питання до тексту:

Чому поет написав, що Бог народився «на санях»?

Питання для роздумів:

Що сказав цією поезією автор?

Рекомендації:

Знайдіть, якщо є, підтекст твору.

«Дороги»

Питання до тексту:

Нащо слово «тільки» вжито чотири рази, коли воно «підводить» лише до чогось одного?

Питання для роздумів:

Про які «таємниці життя» цей твір?

Рекомендації:

З'ясуйте, кого має на увазі автор під займенником «ми».

Осип Турянський

«Поза межами болю»

Питання до тексту:

1. Як слід розуміти (і тлумачити) зміст назви твору?
2. Коли й чому буває вже такий стан: «У більший частини людей серце вже заснуло. Воно не почуває вже більше ніякого болю, ні бажання. Ніякої туги за життям, ні за далекими ествами. Батько... мати... жінка... діти? Що це?»?

Питання для роздумів:

1. Чому Домбровський говорить: «Люди для нас — гірше вовків...»?
2. Яку проблему порушив і вирішував автор?

3. У чому сутність злочину тих людей, які планують і реалізують війни: в егоїзмі й паразитизмі загарбників, у безпощадності честолюбивих зазіхань можновладців на владу над народами чи в чомусь іншому?

Євген Маланюк
Зі збірки «Гербарій» (1926)
«Під чужим небом»

Питання до тексту:

1. Чи є у творі відповіді на поставлені поетом на початку твору запитання:

*Чому ж я тут? Куди ж іще заблудить
 Безглузда путь, і хто остереже?*

2. Про кого пише автор в останній строфі?

Питання для роздумів:

1. Хто винен у тому, що деякі талановиті українці емігрують і на чужині страждають за Батьківщину?

2. Чи всіх емігрантів чекає життя, змальоване в поезії, зокрема в її передостанній строфі?

Рекомендації:

З'ясуйте зміст поговірки: «Добре там, де нас немає».

«Істотне»

Питання до тексту:

1. Про яку «істотність», власне, йдеться в поезії?

2. Так хто чи що «зі злого логова гріха / Виповзує повільною змією»?

Питання для роздумів:

Чи справді «істотне» таке многолике й суперечливе?

Рекомендації:

З'ясуйте, чи завжди ми помічаємо в собі й в інших людях істотне?

«Стилет чи стилос?»**Питання до тексту:**

1. Про «береги» якої «краси» йдеться в поезії?
2. «Веселий голос бою» — що саме змальовує митець: природу чи ще щось?

Питання для роздумів:

1. Чи має «береги» краса?
2. Чи завжди «безмежся» природи «чарує» людину «п'яним синім хмелем»?

Рекомендації:

З'ясуйте проблему та ідею твору.

«Земна Мадонна»**Питання до тексту:**

1. Що означає словосполучення «рожевіє дівочий сніг»?
2. Про яку, власне, мадонну йдеться в поезії?

Питання для роздумів:

Чи кожна дівчина і жінка заслуговують на звання «Земної Мадонни»?

Рекомендації:

Визначте проблему та ідею поезії.

**Тодось Осмачка
«Старший Боярин»**

Питання до тексту:

З якими відтінками значень уживає автор повторюваний ним уривок із пісні:

*Ой горе, горе з такою годиною!
Прокляла мати малою дитиною,
Прокляла мати й щастя позбавила,
Під тинами людськими без жалю поставила..?*

Питання для роздумів:

1. Хто і на чиєму «весілії життя» був старшим боярином?
2. Чим перегукується повість із творами українських письменників XIX ст.?

Рекомендації:

Визначте, яку проблему порушив і як її вирішив автор у цьому творі?

**Олег Ольжич
«Захочеш — і будеш»**

Питання до тексту:

1. Як слід розуміти рядок: «Зрослась небезпека з відважним життям»?
2. Що означає словосполучення «солодкий тягар таємниць»?

Питання для роздумів:

1. Чи справді людина має можливість «захотіти — і стати»?
2. Чи завжди вміють люди:

*... надать блискавичність думкам
І рішенням важкість каміння..?*

Рекомендації:

Визначте і сформулюйте мету написання цієї повчальної поезії.

«Господь багатий нас благословив. . . »**Питання до тексту:**

Як слід розуміти зміст словосполучення «*вогонь самопосвяти*»?

Проблемне питання:

Чи справді «*дари господні нікому не відняти*»?

Рекомендації:

Провести бесіду щодо того, чи справді потрібні обдарованій людині «*відвага*» і «*вогонь*» для самопосвяти.

Олена Теліга
«Сучасникам»

Питання до тексту:

Як розуміє поетеса «*союз душі і тіла*», «*щастя з гострим болем*»?

Питання для роздумів:

Чи може людина думати, говорити, діяти і жити без душі, тобто без намірів і бажань творити зло або добро?

Рекомендації:

З'ясуйте проблему та ідею твору.

«Пломінний день»**Питання до тексту:**

До чого закликає поетеса цим твором?

Питання для роздумів:

Чи можна зрушити українців одним лиш словом «Україна»?

Рекомендації:

З'ясуйте, в ім'я чого кличе поетеса зміни в житті українців?

«Радість»

Питання до тексту:

Чому поетеса порівнює радість із хлопчиною?

Проблемне питання:

Чому радість окрилює людину?

Рекомендації:

Пропонуємо простежити, як радість переростає у спокій.

Олександр Довженко

«Україна в огні»

Питання до тексту:

1. Як змальовує письменник стосунки в родині?
2. Які зміни в родині стосунки внесла війна?

Питання для роздумів:

Наскільки реалістично змальовано події повісті?
Як борються люди за виживання роду?

Рекомендації:

Визначте головну тему і тематику, головну проблему і проблематику, ідею та ідейний зміст твору, його цінність.

«Зачарована Десна»

Питання до тексту:

Сашко — це сам Олександр Довженко чи ліричний герой твору?

Питання для роздумів:

Які епізоди в житті героя стали переломними і такими, що змінювали його життя?

Рекомендації: З'ясуйте, чому повість стала такою популярною і чим вона найцінніша: проблемами і способами їх вирішення (ідеями), художністю, суспільно-історичною вагомістю чи ще чимось іншим?

Василь Симоненко
«Задивляюсь у твої зіниці»

Питання до тексту:

Як слід розуміти зміст цих рядків:

*Що не всі чорти живуть на небі
 Ходить їх до біса на землі..?*

Питання для роздумів:

Про що йдеться у третій строфі поезії і як це перегукується з нашим часом?

Рекомендації:

Розкодуйте зміст передостанньої строфи поезії.

«Є тисячі доріг»

Питання до тексту:

Як слід розуміти зміст таких рядків:

*Та мушу я іти на рідне поле босим,
 І мучити себе й ледачого серпа. . . ?*

Питання для роздумів:

Про що, власне, пише поет у цьому творі: про бідність нашої землі, але ж вона і щедра, і багата; про бідність його обдарувань — так цей поет справді талановитий; про обов'язок громадянина «*падати з утоми*» на роботі?

Рекомендації:

Пропонуємо поміркувати над таким питанням: чи справді шлях самовідданої праці є найважчим?

«Я»

Питання до тексту:

Що означають слова: «Щасливий, як на святі дурень»?

Питання для роздумів:

Чому поет завжди обирав шляхи важкі та небезпечні?

Рекомендації:

З'ясуйте, хто щасливіший: той, хто живе, «як дурак на святі», чи той, хто «любить все прекрасне і земне» і «говорить правду він бульдогам»?

«Ікс плюс ігрек»

Питання до тексту:

Про які «ніжні погрози» пише поет?

Питання для роздумів:

Чи справді закохана людина (хоча б трохи) «втрачає розум»?

Рекомендації:

Доведіть або спростуйте поетову «формулу» захоплення: (чи кохання: «Ікс плюс ігрек — це будеш ти?»).

«Ну скажи — хіба не фантастично...»

Питання до тексту:

Як розуміти зміст рядків:

*Доки мерехтять світи,
Буду Я приходити до Тебе,
І до інших йтимуть
Горді Ти..?*

Питання для роздумів:

Що власне «фантастичного» в тому, що чоловік і жінка зустрічаються «не вчасно»?

Рекомендації:

З'ясуйте, чи всі люди живуть у «хаосі доріг»?

Іван Драч**«Балада про соняшник»****Питання до тексту:**

Кого втілює поет у персоніфікації «соняшника»?

Питання для роздумів:

Як розуміти зміст рядка: «Поезіє, сонце моє оранжєве!»?

Рекомендації:

З'ясуйте, для чого існує сонце-поезія: щоб на ньому «кататися» чи для чогось іншого?

«Крила»**Питання до тексту:**

Що уособлював поет в образі «крила»?

Питання для роздумів:

Як ви розумієте такі рядки:

*А ті крила розкляли поети,
Щоб їх муза була небезкрила,
На ті крила молились естети,
І снилося небо порубаним крилам..?*

Рекомендації:

З'ясуйте, навіщо справді даються людині «крила обдарувань»?

«Балада про вузлики»

Питання до тексту:

Якими «вузликами» (чим саме) «наділяла» баба Корупчиха людей?

Питання для роздумів:

Чому поет заявив:

*Я не вірю у скатерки-самобранки,
Вірю у вузлики баби Корупчихи..?*

Рекомендації:

З'ясуйте, чи можуть люди обходитися без таких бабусь, як Корупчиха?

Микола Вінграновський

«У синьому небі я висіяв ліс...»

Питання до тексту:

Як ви розумієте зміст другої строфи поезії:

*У синьому небі я висіяв ліс,
У синьому небі, любов моя люба,
Я висіяв ліс із дубів та беріз,
У синьому небі з берези і дуба..?*

Питання для роздумів:

Як пропонує поет знаходити гармонію в родині?

Рекомендації:

Подумайте, чому людські дороги й хода людей тоді «твердіші» та впевненіші, коли люди живуть у гармонії?

«Сеньйорито акаціє, добрий вечір»

Питання до тексту:

Кого уособлює «Сеньйорита акація»?

Питання для роздумів:

Про яку життєвську ситуацію йдеться в поезії?

Рекомендації:

Подумайте, чому поет назвав свою запізнілу любов «*пожесежою*»?

«Чорна райдуга»

Питання до тексту:

Чим відрізняються віра і добро від «*маски віри і добра*»?

Питання для роздумів:

Чому «*Богиня віри і добра богиня...*» перетворюється в «*чорну райдугу*» кохання?

Рекомендації:

З'ясуйте, чи справді «*маскарад любові*» вбиває саму любов, і якщо так, то чому?

«Прилетіли коні — ударили в скроні»

Питання до тексту:

Що уособлюють у цій поезії «*коні-сльози*»?

Питання для роздумів:

Чому роки-коні приносять не радість, а удари у скроні та «*сльози на долоні*»?

Рекомендації:

З'ясуйте, чи варто в юності задумуватися над питаннями про похилий вік?

Дмитро Павличко
«Погляд у криницю»

Питання до тексту:

Як розуміти слова з поезії:

*Тьма смерті очищає джерело
 Людського зору..?*

Питання для роздумів:

Чому «потрібна ніч знесиленим очам»?

Рекомендації:

З'ясуйте, чи справді для осягнення цінності світла і світлого необхідно відчувати темряву і пережити щось «темне».

ІЗ ЦИКЛУ «ТАЄМНИЦЯ ТВОГО ОБЛИЧЧЯ»

«Сріблиться дощ в тонькому тумані»

Питання до тексту:

Поясніть художню цінність епітетів і метафор.

Питання для роздумів:

До кого звернені слова та почування ліричного «Я» поезії?

Рекомендації

Коли чиясь печаль може нікого не поневолити?

ІЗ ЦИКЛУ «ПОКАЯННІ ПСАЛМИ»

«Це Ти створив мене таким»

Питання до тексту:

У чому суперечливість людини-митця?

Питання для роздумів:

Чому поет звинувачує Бога в тому, що він створив його (митця) суперечливим?

Ірина Жиленко
«За золотими вікнами зірок»

Питання до тексту:

1. Про яку Аллу та про якого Василя та Івана йдеться в поезії?
2. Як розуміти словосполучення «*Київ земний*» і «*Київ небесний*»?

Питання для роздумів:

Чи справді могло б коли-небудь таке статися, що в «*земному Києві*»

*Нема весни. Ніщо не процвіта —
крім лицарів неситої утроби..?*

Рекомендації:

Поміркуйте, до чого можуть привести людину заперечення й очорнення земного життя (зокрема і Києва): до очищення душі, а отже, й бажання висвітлити людське буття, чи до розчарування в ньому?

Ліна Костенко
«Страшні слова, коли вони мовчать...»

Питання до тексту:

Який зміст уклала поетеса в останні два рядки поезії:

*Поезія — це завжди неповторність,
Якийсь безсмертний дотик до душі..?*

Питання для роздумів:

Чи справді «*слова страшні, коли вони мовчать*»?

Рекомендації:

Спробуйте з'ясувати, нащо мільярди людей, мільярди слів, коли спілкування може бути і «безслівним»?

«Українське альфреско»

Питання до тексту:

Розтлумачте зміст останньої строфи поезії.

Питання для роздумів:

Чи справді «дід та баба — це коли є онуки»?

Рекомендації:

З'ясуйте, яку проблему порушено в поезії?

«Хай буде легко. Дотиком пера...»

Питання до тексту:

Що означають два останніх рядки першої строфи поезії?

Питання для роздумів:

Яка проблема порушена у творі?

Рекомендації:

З'ясуйте основну думку поезії.

«Недумано, негадано...»

Питання до тексту:

Яке основне значення та яке асоціативне поле слова «глухомань»?

Питання для роздумів:

Чи справді любов п'янить людину на все життя?

Рекомендації:

Визначте художню цінність твору.

«Маруся Чурай»

Питання до тексту:

1. Що у змісті і в тексті роману «історичного»?
2. Якою зовнішністю наділила поетеса героїню?

3. Як характеризує Маруся саму себе?
4. У чому виявляється патріотизм Марусі?
5. Якою загалом постає Маруся з тексту роману?

Питання для роздумів:

1. Чи справді цей роман можна назвати «історичним»?
2. Які найважливіші проблеми порушено в романі?
3. Які основні ідеї твору?
4. Чи можна визначити, що авторка вважає за добро, а що — за зло і злотворення?
5. Чи можна за змістом цього твору назвати Марусю Чурай ідеальною українкою?

Рекомендації:

Спробуйте визначити й обґрунтувати своє розуміння естетичної цінності твору.

Орієнтовні питання із зовнішнього тестування з української літератури:

1. Подумайте, чому в романі Л. Костенко «Маруся Чурай» мандрівний дяк — випадковий супутник головної героїні — не має імені?
2. Зробіть порівняльну характеристику Марусі Чурай і Галі Вишняківни.
3. Поміркуйте, чому роман Л. Костенко «Маруся Чурай» не завершується сценою помилування героїні?
4. З'ясуйте, у чому полягає драма любові Марусі Чурай?
5. Вкажіть, що об'єднує Марусю Чурай, героїню однойменного роману Л. Костенко, і Мавку з «Лісової пісні» Лесі Українки?

Олесь Гончар
«За мить щастя»

Питання до тексту:

Чи справді без суду і слідства могли стратити солдата лише за те, що він поцілував жінку з тієї країни, яку визволяла армія?

Питання для роздумів:

Чому видавалися такі жорстокі накази?

Рекомендації:

З'ясуйте правову основу розстрілу та суспільну цінність твору.

«Тронка»

Питання до тексту:

1. Як змальовано табірний похід піонерів на природу?
2. Опишіть одну з картин сільського життя молодих людей.
3. Що являє собою і що символізує «залізний острів»?
4. Що робили Тоня і Віталік на старому судні?
5. Як ведуть себе молоді люди у критичну мить?

Питання для роздумів:

1. Які проблеми та ідеї IX частини твору «Тронка»?
2. На кого й нащо мають покладати свої надії «діти землі»?

Рекомендації:

З'ясуйте, у чому головна цінність новели?

Василь Стус «Посоловів од співу сад»

Питання до тексту:

Який стан людини змальовано в поезії?

Питання для роздумів:

Куди й чому дух людини вічно «рветься із тенет»?

Рекомендації:

Визначте проблему та ідею твору.

«Мені зоря сіяла нині вранці»

Питання до тексту:

Що символізують (втілюють у собі) «зоря», «далекий всесвіт»?

Питання для роздумів:

Чи справді «жити» — це «самособоюнаповнювати», «висока незгода», «тьмянний ключ»?

Рекомендації:

З'ясуйте провідну проблему й думку твору.

«Крізь сотні сумнівів я йду то тебе»

Питання до тексту:

Про які «сумніви» та про які «сто зневір» йдеться?

Питання для роздумів:

Чи варто йти туди, «де вже нема ні горя, ні біди»?

Рекомендації:

З'ясуйте: «Я йду до тебе, добро і правдо віку» і «душа... запрагла аж туди,.. де вже нема ні горя, ні біди», — це суперечність чи дійсно «правдивий» шлях «предтечі»?

«Господи, гніву пречистого»

Питання до тексту:

Як можна «думою тугу розірвати»?

Питання для роздумів:

Чому поет написав:

*і добре, що не зуміла
мене од біди вберегти..?*

Рекомендації:

Визначте цінність твору: художню і суспільну.

«О земле втрачена, явися»**Питання до тексту:**

Як слід розуміти зміст останньої строфи поезії? Хіба поет не був на рідній землі?

Питання для роздумів:

Як може «втрачена» земля порятувати душу людини, всього лише «явившись у її зболеному сні»?

Рекомендації:

З'ясуйте проблему, ідею та суспільно-особистісну цінність твору.

Григор Тютюнник**«Три зозулі з поклоном»****Питання до тексту:**

Що означає вислів: «Послати три зозулі з поклоном»?

Питання для роздумів:

Чому й справді молоді люди, відчуваючи одне одного на великих відстанях, одружуються нерідко з тими, які таких «відчужень» не мають?

Рекомендації:

Спробуйте пояснити, чому ні батько, ні мати героя не переживали з приводу любові Марфи?

Василь Земляк**«Лебедина згряя»****Питання до тексту:**

Що означає в цьому випадку назва твору?

Питання для роздумів:

Наскільки проблема твору В. Земляка «Лебедина зграя» є актуальною нині?

Валерій Шевчук**«Дім на горі»*****Питання до тексту:***

Якими постають персонажі внаслідок їхніх марень?

Питання для роздумів:

Як, на вашу думку, вживання саме такого типу художнього мислення автора допомагає чи заважає читачам усвідомлювати зміст твору?

Рекомендації:

З'ясуйте проблему, ідею та художню цінність твору.

Павло Загребельний**«Диво»*****Питання до тексту:***

1. Про яке «диво» йдеться в тексті твору?
2. Які епохи з життя нашого народу відтворено в романі та як автор їх поєднав?

Питання для роздумів:

1. Чому письменник ХХ ст. у центр уваги поставив людину-митця, а не керівника держави?
2. Що для письменника видається важливішим: історична достовірність, віра в Бога чи мотиви творення прекрасного?
3. Чи є в романі такі слова, які б передавали сутність головної думки?

Рекомендації:

1. Сформулюйте проблему та ідею твору. Визначте його естетичну цінність.

2. У зв'язку з визначенням десяти чи ста чудес України, яке місце серед них посідає собор Софія Київська?

Орієнтовні питання із зовнішнього тестування:

1. Простежте, як борються в душі Ярослава Мудрого (П. Загребельного «Диво») «княже» і «людське»?

2. Охарактеризуйте образ Сизоока з роману П. Загребельного «Диво» щодо становлення його як митця. Що вас приваблює в ньому?

3. Подумайте, чому саме собор Софії Київської став стрижнем творчого задуму П. Загребельного в романі «Диво»?

Василь Барка
«Жовтий князь»

Питання до тексту:

1. Як слід розуміти назву твору?

2. Чи вказує автор твору на конкретних винуватців голодомору?

Питання для роздумів:

1. Які, на вашу думку, найвагоміші умови та причини голодомору, змальованого в романі?

2. Хто такий «жовтий князь», виходячи зі змісту твору?

Рекомендації:

Визначте основні проблеми, ідеї твору, його суспільну та художню цінність.

Ігор Римарук
«Різдво»

Питання до тексту:

Що породжує в уяві й у свідомості читача відсутність у тексті твору поділу писемного мовлення на речення та відсутність розділових знаків?

Питання для роздумів:

Чи й справді може людське немовля «обігритися... під боком у мінотавра»?

Рекомендації:

Обговоріть із учителем питання: як і для чого так «вільно» переспівав поет біблійний епізод про Ісуса-немовля?

Юрій Андрухович**«Казкар»****Питання до тексту:**

Як слід розуміти такі рядки поезії: «*Ти мудро й праведно живеш / Якщо живеш, якщо живеш!*»?

Питання для роздумів:

Чи справді поет без жінки — не поет?

Рекомендації:

Визначте ідею та цінність твору.

«Астролог»**Питання до тексту:**

Як розуміти зміст останніх п'яти рядків?

Питання для роздумів:

Чи може астроном відірватися від життя земного?

Рекомендації:

Визначте роль астронома в житті людства.

«Пісня мандрівного спудея»**Питання до тексту:**

1. Про яких «чортенят» пише поет?
2. Як слід розуміти зміст останніх двох рядків поезії?

Питання для роздумів:

1. Навіщо потрібно поетові:

*щоб явір тихі сльози витирав,
щоб небо, нахилившись, наслухало,
щоб завше був натхненний соловій..?*

2. Кому більше потрібні чортенята-вірші: самому поетові, людям на майданах чи природі?

Рекомендації:

Визначте тему, проблему, ідею та цінність поезії.

«Балада повернення»

Питання до тексту:

1. Як ви думаєте, чому чоловік, повернувшись із мандрів, «*все дивився туди, за фіранку...*»?

Питання для роздумів:

Про які «*невідомі жали*» мовчав мандрівник?

Рекомендації:

Спробуйте домислити імовірно можливі картини, епізоди й події мандрів.

Віктор Неборак

«Генезис літаючої голови»

Питання до тексту:

1. Як слід розуміти назву твору?

2. Для чого автор повідокремлював певні слова та словосполучення в тексті?

Питання для роздумів:

1. Що в цьому творі новаторського з погляду засобів і прийомів творчості?

2. Про які, власне, майдани йдеться в поезії?

Рекомендації:

Визначте ціль написання твору.

Олександр Ірванець
«До французького шансоньє...»

Питання до тексту:

Що мають означати в цій поезії слова:

*Пісні, мов кошенят задушених,
 В зубах по вулицях носив.
 Хай серцем слухають і кров'ю,
 Як Квазіmodo слухав дзвін!..?*

Питання для роздумів:

У чому цінність твору: у художності мислення, у проблемі, у чіткості визначення добра і зла?

Рекомендації:

З'ясуйте, для чого пишуть і співають шансоньє?

«Тінь великого класика»

Питання до тексту:

Чи несуть у цій поезії хоча б якийсь змістовне навантаження випадки гри словами і повтори?

Питання для роздумів:

Що фактично описано в цій поезії: знайомство, «убивання часу» чи звичайне «джентльменське» провожання хлопцем дівчини?

Рекомендації:

Згадайте подібні сучасні поезії, пісні або просто розкажіть про подібні ситуації і визначте їх «цінність».

Василь Слагчук
«Як там у місті?»

Питання до тексту:

Як текстуально відрізняється змалювання міста і села?

Проблемне питання:

Як ви думаєте, чому автор протиставляє село місту?

Рекомендації:

Пропонуємо не загострювати дискусію на тему різниці між містом і селом.

Галина Пагутяк
«Потрапити в сад»

Питання до тексту:

Яку хворобу називають у народі «чорною»?

Питання для роздумів:

У чому сенс життя Грицька і його близьких?

Рекомендації:

Визначте тему, проблему, ідею та художню, суспільну, естетичну цінність твору.

«Душа метелика»

Питання до тексту:

1. Для чого людині «*цілісне видіння*» світу по-пташиному: для повноти життя, для реалістичності самооцінки чи ще для чогось іншого?

2. Чи правда, що «*досконалість вбиває*» і що «*треба приймати світ недосконалим*»?

3. Якими очима рекомендує письменниця дивитися на світ, щоб побачити його прекрасним?

Питання для роздумів:

1. Чи справді є «щилина між світами» — між реальним світом і світом «Потойбіччя»?
2. Чи справді є люди, які, довго проживши у світі реальному, так у ньому й не розібралися?

Рекомендації:

Визначте, що в цьому творі найважливіше: думки про природу та про ставлення людини до неї чи роздуми про сенс і цінність людського життя?

Оксана Забужко**«Казка про Калинову сопілку»****Питання до тексту:**

1. Чи кожна мати думає, що її донечка ще з дитинства призначена для «принца»?
2. Це добре чи погано, що авторка вживає надскладні синтаксичні конструкції?

Питання для роздумів:

Чи були в персонажів твору справжні приводи для вбивства один одного?

Рекомендації:

З'ясуйте, що передає назва твору: стан чи характер людини, стосунки між сестрами чи ще щось інше?

Тарас Прохасько**«Від чуття при сутності»****Питання до тексту:**

З якими значенням вживає автор словосполучення «від чуття при сутності»?

Питання для роздумів:

Чи зумів розкрити письменник свідомість і психологію «драматурга»?

Індивідуальне завдання (навчальний проєкт). Комплексний аналіз твору художньої літератури

На першому лекційному занятті, під час інформування здобувачів вищої освіти про критерії оцінювання знань на практичних заняттях, а також про види самостійної та індивідуальної роботи, викладач пропонує список творів для комплексного аналізу.

Навчальний проєкт (комплексний аналіз твору літератури) — це індивідуальне завдання, яке здобувач вищої освіти готує, виконує самостійно, письмово впродовж вивчення курсу «Теорія літератури». Після завершення вивчення курсу цей вид роботи здобувач здає для оцінки на платформу «Moodle».

Максимальна кількість балів, яку отримує здобувач за цей вид роботи, складає 10 балів.

Критерії оцінювання навчального проєкту:

10-8 балів — здобувач вищої освіти дотримався схеми комплексного аналізу художнього твору; висновки до кожного пункту аналізу самостійні, переконаливі, відображають зміст етапів аналізу; вдало, логічно використанні терміни, поняття, категорії;

7-5 балів — здобувач вищої освіти порушив алгоритм схеми комплексного аналізу художнього твору; висновки презентував лише до окремих пунктів аналізу; у висновках покликається на думки переважно критиків; є деякі помилки у використанні термінів, категорій літературознавства; загальний висновок не зовсім відображає результати аналітичного вивчення твору;

4-1 бали — здобувач вищої освіти припустився чимало помилок; не дотримався схеми аналізу; не зорієнтувався в літературознавчій

термінології; не зробив висновків; відсутні навички узагальнення та систематизації; керувався принципами вибірковості.

0 балів — здобувач вищої освіти не володіє навичками аналітичного осмислення твору літератури.

Відповідно до умов освітнього процесу, викладач визначає дедлайн виконання та задачі навчального проєкту на перевірку. Робота має бути належним чином оформлена.

Орієнтований список творів для комплексного аналізу Епічно-прозові твори

1. Гончар О. «Модри камень».
2. Винниченко В. «Слово за тобою Сталіне!».
3. Довженко О. «Відступник».
4. Коцюбинський М. «Лялечка», «Відьма».
5. Кониський О. «Суддя Гарбуз», «Казенний млин», «Доля одного письменника», «Хвора душа».
6. Мирний Панас «Дурниця».
7. Самійленко В. «Від Києва до Чернігова», «У Полтавщині», «Чому я не став учителем», «До конституції».
8. Свидницький А. «На похоронах».
9. Стефаник В. «Сама-саміська», «Палій».
10. Франко І. «Гава», «Щука».
11. Черемшина М. «Керманич».

Ліро-поетичні твори

1. Боровиковський Л. «Чарівниця».
2. Забіла В. «Нащо, тату, ти покинув...».

3. Чужбинський О. «Що було на серці» (збірка).
4. Шашкевич М. «О Наливайку», «Син любому отцю».
5. Шевченко Т. «Тризна», «Царі», «Відьма».
6. Жадан С. «Марія», «Гамплієри».

Драмо-драматургічні твори

1. Карпенко-Карий І. «Житейське море».
2. Куліш М. «Патетична соната».
3. Старицький М. «По-модньому», «У темряві».
4. Леся Українка «Адвокат Мартіан».

ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ

Підготовлений методичний посібник для самостійної роботи здобувачів вищої освіти з курсу «Теорія літератури» є авторською розробкою та результатом десятирічного викладання курсу. Методичний посібник має рекомендаційний характер і містить деякі інструктивні матеріали до деяких видів самостійної та індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти.

В умовах постійного і безперервного оновлення освітніх програм для другого (магістерського) рівня вищої освіти зміст і структура робочої програми з курсу «Теорія літератури» доповнюється новими модулями, корегується зміст деяких тем. Проте у запропонованому методичному посібнику «Самостійна робота з курсу “Теорія літератури”» передбачено зміст і форми універсальних завдань із літературознавства, а також алгоритми їх виконання.

Методичні рекомендації та запропоновані алгоритми виконання різного роду самостійних робіт спрямовані на те, щоб максимально сприяти якісній підготовці здобувачів вищої освіти з курсу «Теорія літератури». Методичний посібник покликаний зорієнтувати здобувачів вищої освіти у формах і методах самостійної роботи.

Структура методичного посібника та зміст основних розділів покликані допомогти здобувачеві вищої освіти якісно підготуватися до виконання низки різних видів самостійної та індивідуальної роботи самотужки, а також до підготовки навчального проекту — комплексного аналізу твору літератури.

До кожного виду робіт авторка подала розлогі коментарі, вказала на джерела, з яких здобувачі можуть взяти необхідну інформацію у процесі виконання різних видів самостійної роботи. На нашу думку, методичний посібник допоможе студентам-філологам раціонально розподілити час, зорієнтуватися у способах виконання різних видів самостійної роботи.

Сподіваємося, що підготовлений методичний посібник стане гарним

дороговказом і помічником для здобувачів вищої освіти у процесі підготовки до самостійної роботи з курсу «Теорія літератури».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Астрахан Н. Теорія літератури: основи, традиції актуальні проблеми: навчальний посібник. Київ : Видавничий дім Бураго, 2020.
2. Білоус П. Теорія літератури: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2013. 328 с.
3. Білоус П. Психологія літературної творчості: навч. посіб. К. : Академвидав, 2014 216 с.
4. Бовсунівська Т. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків : Вид-во «Діса плюс», 2015. 368 с.
5. Васильєв Є. Сучасна драматургія : жанрові трансформації, модифікації, новації : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2017. 532 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2001. 1728 с.
7. Галич О. Історія літературознавства : підручник. К. : Либідь, 2013. 392 с.
8. Гнатенко К. І. Проблеми вивчення художнього образу в літературному творі. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*: збірник наукових праць. Серія: філологічні науки (літературознавство). Миколаїв, 2016. № 1 (17). С. 59-64.
9. Горболіс Л. Теорія літератури і методологічний дискурс: навчальний посібник у 2-х частинах. Ч. 1. Суми : СумДПУ імені А. Макаренка, 2021. 250 с.
10. Горболіс Л. Теорія літератури і методологічний дискурс : навчальний посібник у 2-х частинах. Ч.2. Суми : СумДПУ імені А. Макаренка, 2021. 200 с.

11. Гричаник Н. Аналіз художнього твору як педагогічна проблема. *Педагогічний альманах*. 2014. № 24. С. 48–52.
12. Гундорова Т. Транзитна культура: симптоми постколоніальної травми. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.
13. Демська-Будзуляк Л. Культурологічний підхід до студій над українським літературознавством кінця ХХ — початку ХХІ ст. *Синopsis: текст, контекст, медіа*. № 1 (13). 2016.
14. Дерезевіц В. Смерть митця. Київ : Yakaboo Publishing, 2021. 368 с.
15. Іванишин В. Нариси з теорії літератури. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 256 с.
16. Іванишин П. Українське літературознавство постколоніального періоду. К. : ВЦ «Академія», 2014. 192 с.
17. Kirby A. *Digimodernism: How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure Our Culture*. New York ; London : Continuum, 2009.
18. Ковпик С., Якубовська-Кравчик К., Замбжицька М. Розмовляємо про літературу : підручник. Warszawa : Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego, 2022. 241 s.
19. Ковпик С. Аналіз тексту художнього твору як базис філологічної освіти. Кривий Ріг, 2020. 80 с.
20. Ковпик С. Літературна творчість, сторітелінг і копірайтинг. Кривий Ріг, 2022. 86 с.
21. Літературознавча енциклопедія : у двох томах ; авт-укладач. Ю. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія». Т 1. 608 с.
22. Літературознавча енциклопедія : у двох томах ; авт-укладач. Ю. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія». Т 2. 672 с.
23. Моренець В. Ефект високої башти. *Слово і Час*. 2016. № 1.

24. Мовчан Р. Самі про себе. Автобіографії українських митців 1920-х років. Київ : Кліо, 2015. 640 с.
25. Моренець В. Tertium non datur: проблема культурної ідентичності в літературнофілософському дискурсі XIX–XXI століть : колект. монографія / наук. ред. та упоряд. В. Моренець. Київ, 2014. 458 с.
26. Наєнко М. Історія українського літературознавства. Київ : Видавничий центр «Академія», 2003. 365 с.
27. Новий словник іншомовних слів / упоряд. Л. І. Шевченко, О. І. Ніка. Київ, 2008.
28. Овдійчук Л. Контекстний аналіз художнього твору: теорія і практика : навчальний посібник. Львів-Рівне: «Новий світ – 2000», 2021. 170 с.
29. Організація і зміст самостійної роботи студентів з філологічних дисциплін : навчально-методичний посібник ; кол. авторів за ред. І. А. Нагрибельної. Херсон. ПАТ «ХМД», 2011. 185 с
30. Папушина В. Науково-методичне забезпечення процесу формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер. : Педагогічні науки.* 2017. Вип. 35. С. 128-134.
31. Ткаченко А. Теорія літератури : навч. посібник. Тернопіль : навч. книга; Богдан, 2015. 400 с.
32. Тичініна А. Перегуки між чеською методологічною платформою та ідеями сучасного українського літературознавства. URL: <http://surl.li/slkie>.
33. Теорія літератури в Польщі: Антологія текстів з другої половини ХХ ст. й початку ХХІ ст. ; укладач Богуслав Бакула. Київ : «Видавництво Києво-Могилянської академія», 2008. 530 с.
34. Скорина Л. Аналіз художнього твору : навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна

- творчість, журналістика). Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2013. 424 с.
35. Стельмах Д. Скелети в письменницьких шафах. Київ : Либідь, 2013. 168 с.
36. Сучасні літературознавчі студії. Вип. 17. Географія, переміщення та ідентичності у художньому дискурсі. Київ : КНЛУ, 2020. 104 с.
37. Швед М. Самостійна робота студентів : навч.-метод. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 205 с.

УДК 821.161.2-2

Ковпик С. Самостійна робота з курсу «Теорія літератури» :
методичний посібник. 2-ге вид., допов. Кривий Ріг, 2024. 92 с.

Навчальне видання
Світлана Іванівна
Ковпик
Як :
Методичний посібник